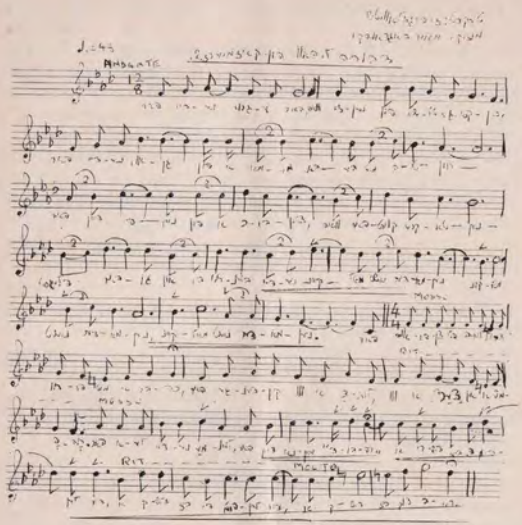דבורה לובאוו פון קאזמיערזש

פאר דיינע גרויע האר וואס זיינען פון שייטל געקראכן,
פאר דיינע אויגן פון א מאמע־באבע מיט בטחון,
פאר דיין פנים פון א רביצין, וואס פארקויפט קרעטאנען —
פלעגסט בארגן אין די חיבות דיינע קינמאל נישט דערמאנען.

פאר אייספיצן פיל כלות צו דער חופה מיט א ברכה,
פאר געדענקען, וואו א דלות, וואו א צער אין א משפחה,
פאר אלע דיינע מעלות, פאר דיין נאמען „דבורה"—
א קדיש ביז די הימלען דיר, א קדיש ביז צום בורא . . .

יידישער שרייבער־פעראיין און יידישער וועלט־קאנגרעס

אין דין־סטר. 21, דעם 23סטן יוני, דריי א זייגער וועט דר. יעקב מיט־ליס רעידן איבער יידיש פאלקלאר. עס באטייליקט זיך יוסף לעפטוויטש. פאריזיע יוסף פרענקל.

לשון און לעבן

חודש־זשורנאל פאר ליטעראטור, טעאטער, קונסט און קולטור

נומער 4־6 (העפט 23־421) 35־סטער יאר פעב.־מאי 1974 לאנדאן

אינהאלט

חודש ניסן, 19'טער אפריל, יום־העצמאות	***	3
שיחות הב־הפסח	יוסף ווייגשטיין	11
בן גוריון דער איש המעשה	דר. מנחם מ. ערנסט	14
צום אנדענקן פון הארי מייער	ש. נאלדשמידט	16
אומזיסט (ליד)	עלא זילבערג	17
א פרייגשאפט־באנריסונג (ליד)	איזיק נאלדבערג	18
א תפילה, צו די מענטשן (לידער)	אלפרעד קאהען	19
דער שירש (המשך), לעצטע לידער, דער ייד הקדוש און זיין חבריא	א. נ. שטענצל	
צום יארטאג פון דעם אירשטאנד אין וואשינגטאן געטא	מאיר באנדאנסקי	34
דריי יאר וואשינגטאן געטא	אסתר ערליכמאן	37
א ציטאט פון הערמאן יאבלאקאוס בוך	סעם נאלדבערג	38
דבורה לובאוו פון קאזמיערזש, מזיק	מאיר באנדאנסקי	
ווערטער	ז. סענאלאוויטש	40

יידישע ליטעראטור שבת־נאכמיטאגס יעדן שבת 3 א זייגער אין ברעדי קלוב — העמבערי סטר. א'ד.

רעדאקציע נאטיץ: דער נומער האט געזאלט ארויס צום 19'טן אפריל נאר איבער דער ארבעטס־לאגער דא ארום און אויך איבער פרייוואס־טעמים, איז ער פארשפעטיקט.

רעדאקטירט א. נ. שטענצל
פריז 15 פענס
אבאנאמענט־פריז: —50.1£ פאר א יאר
אין אויסלאנד: —8 דאלאר א יאר

Published and Edited by A. N. STENCL, 7 Greatorex House, Greatorex Street, E.1, and printed in England by The Narod Press, 129-131 Cavell Street, London, E.1.

די באיואוסטע אקטריסע מרים קראי־לאוויא האט מיטגעמאכט א שוידערע אפע־ראציע. מיר ווינשען איר א רפואה שלימה.

* * *

דער באקאנטער אקטיאר מאקס בויס געפינט זיך אין ירושלים שפיטאל אויף אן אפעראציע. מיר ווינשען אים א רפואה שלימה.

* * *

דער באקאנטער זינגער אין אקטיאר סעם גאלדבערג פארט אם דעם 8טן מאי אויף א טור קיין אמעריקע, קאנאדע און ישראל.

* * *

דעם 18טן אפריל, די נאכט צום 19טן, קומט פאר די ווארשעווער בעמא־אויס שאנד הזכרה, איינגעארדנט פון „פרייע־ן פון יידיש לשון", פון „בונד" און פון „דוש־איש ריידיג־רום", דאנערשטאג, 7 אויינער אין אונט, אדלער האלל, אדלער צו דער חתונה פון זון פון חבר אלמאן ז"ל (בעויזענער סעקקעטאר פון די צישא־שולן אין ווארשע) און זיין פרוי ווינשען מיר א הארציקן מזל־טוב.

* * *

י. ח. קלינגער פארט אויף א לענגערע צייט קיין ארץ־ישראל, באגליט פון זיין פרוי.

* * *

צי מלך ראויטשעס ווערן א בן־שמוגים. האט מען ביי די „ליטעראריש שבת־נאכ־מיטאג" געדעמט איבער זיין שאפן.

* * *

די פרוי פון ד"ר ישראל פעלדמאן, א באקאנטע לאנדאנער קולטור־טוערין, איז נעשטארבן. אונזער מיפל מיטלייד מיט פרויען ד"ר פעלדמאן, ער זאל נישט ווייטן מער קון קיין צער.

* * *

ביי דער הזכרה פון משה גראס־צימער ביי די „ליטעראריש שבת־נאכמיטאגס" האט נעדעמט י. א. ליסקי.

* * *

שבת, דעם 12טן אפריל, האט מען ווי אלע יאר נעלייענט פון די פאעטן, וואס זייער יארצייט פאלט אויס אין דעם חודש: יוסף הלל לעווי, בן־א. סאכאשעווסקי, פאלמע און קייטי בראון.

* * *

שבת, דעם 12טן אפריל, פאלט אויס די דרייסע יארצייט פון עלען ווינאגראד־ סטם גאלדבערג ווערט לייענען פון אירע שוויסטן אין זינגען אירע לידער.

* * *

אין קלעפמאן ציין־סעראיין איז אויפגע־טרעטן מיט יידישע און העברעאישע לידער אויף אן אונט דער קול־רינה־כאר, דריגידט פון חנה מעצקער. ביים קלאוויר — מר. ליכטנשטיין.

* * *

ברוך סמוס דער באקאנטער אוקריינישער חזן אין ווייטשעפל פייערט יעצט זיין 75־סטן געבוירן יאר מיר ווינשען אים נאך א סך גוטע יאר אנצוגיין מיט זיין עבודה.

* * *

דער שרייבער־פעראין מיט יידישן ווערלט קאנגרעס האבן איינגעארדנט א דיסקוסיע אונט אביבר דער פראנע „ווער איז א יידי?" עס האבן גערעדט אריה האלעגדער, יצחק נאטאנ, יואל צאנג, מארטין יוסף פרענקל.

* * *

הערי מייער דער לעצטער רעדאקטאר פון דער לאנדאנער טאג צייטונג „די צייט" איז נעשטארבן. בערעדט אביבר דעם נעסר ביי אן אונט אין שרייבער־פעראין האט שמואל נאדשמיד.

* * *

דער ווייצ פרעמיער פון ישראל יגאל אלון האט נעפירט זיין טאכטער צו דער חופה ל"ב בעומר דא ביי אונז אין לאנדאן. מיר זאגן אים א הארציקן מזל־טוב א סך נחת צון שלום אין ישראל.

* * *

דער באקאנטער ישראל מאלער אברהם אייפק האט אן אויסשטעלונג אין בן־אורי.

* * *

אין דער ווייטשעפל נאלעריע אויסשטע־לונג איז לעצטן חודש נעווען צו זעהן אייניקע בילדער מיט יידישע מאטיוון.

* * *

דער היימישער רב זיין שבתי גוקאוויצקי איז נעסטר נעווארן — חבל על דאבדין.

* * *

דער באקאנטער אקטיאר און זינגער לאען בלומענזאל איז אין לאנדאן האספיטל, מיר ווינשען אים א רפואה שלימה.

* * *

זיין רודניק שליט"א דער רב פון דער ניי ראוד שול נעפינט זיך אין ווייטשעפל, מיר ווינשען א רפואה שלימה.

* * *

א מול־טוב צו רעזו. שלום קאמיסאר פון דוק פלייס שול (ווייטשעפל) און זיין פרוי, צום געבוירן פון זייער ערשטן אייניקל.

לשון און לעבן

חודש־זשורנאל פאר ליטעראטור, טעאטער, קונסט און קולטור

נומער 4-6 (הצפון 23-421) 35־סטער יאר סעפ.־מאי 1974 לאנדאן

חודש ניסן

דער שאטע, געקומען חידש ניסן,
האט ער נעמאכט א ברכה אויפן צווויט;
דערבליקט א בלוט־רויט צעבליטן בעז בוים,
געבליבן שטיין אינמיטן שריט.

ער וואלט אויסגענאגעגן שמינה־עשרה,
זיינע אייגן זיך אים פארגליזיכן;
א ברכה מיט שם־ומלכות נעמאכט,
מאעסטעטיש וויטער געשפרייזט.

„מה שפגמתי בספירה"ז וזי"
פון שטאפל צו שטאפל ער גייט —
נאנצן גייענדיק טאג אויף פנים,
בעליכטן א זינקע פרייד.

איך דעם טאטנס ברכה כ'באב פארגעסן,
א מין צעטימלטער כ'בלייב שטיין;
בלוט־פארביסן מירמלט מיין ליפ אזוינס,
פאר קינעם שוין נישט צו פארשטיין . . .

אויף די לעבעדיקע בריידער־קברים,
אייפגענאגעגן ס'גראז זאט און גרין,
אין פון מינדסטן בליטל בלוילד צעבליט,
זייגט האניק גיפט־זשומענדיק בין —

אין יעטוועדער עפל־בוים וויס און צווויט,
אין א בר־מנן מיך הערמאנט:
מיין שאטנס ברוך דיין האמת"
ווי כ'וואלט אין שוואלב־נעטשיוטש דערקאנט.

„למען תזכור...“

געקומען פון עבודת־הפרך,
די פאראיצ׳ע לחמא עניא באקומען;
איין העלפט טויט־הינגעריק גיך פארשלונגען,
צווייטע איוך געלעגער מיטגענומען.

ציקאפנס פאר מארגן עס באהאלטן,
אין בוזעם אונטער הארץ טיף באגראבן — —
אין דער פרי אידער צו דער ארבעט ער גייט,
א ביסן ברויט אנבייסן כאטש האבן.

טויט־געהינגעטער אויפגעפאלן,
מיטן בעסטן שלאף ישוין אויפגעריסן
פון בייטשן א נעי׳אגטער, דאך זוכט ער,
ווו באהאלטענער האלבער ברויט־ביסן.

א פארחלומטער טיף אין הארטן שלאף,
האט ער דאס זיס־געטרוימט פון עסן ?
אדער זיך פשוט צו געכאפט דערצו,
אין אז ס׳איז פאר מארגן גאנץ פארגעסן ?

אפשר גאר האט עס דער זיינער,
וואס לינט ביי אים הינגעריק דאנעבן,
ארויסגענבעט אין שלאף ? כאטש נעם האק
אים אדער זיך איבערן קאפ געבן —

מיינט דאס טאקע דער מנהג פון יחץ,
אין דאס גנבענן דעם אפיקומן ?
„למען תזכיר“?! אין וואס מאכן מיר איצט,
צו דערמאנען קרעמאטאר־ע־קוימען.

צו מאכן א „סדר“ פון דעם וואס געווען ?
א גאנץ נייעס סדר־העולם מוזן מאכן
דעמאלט ארבע־כוסות וועלן שוין ניטש געניגן
יין־המשומר זיך גיסן גאנצענע טאכן.

שפוך חמתך האיאר

א בלוט־בלביל, א טויטן ממזר,
פסח איוך דער נאכט אינטערצואוארפן,
פאגראמען מאכן, יידן שחטן,
דעם אלטן טריק, אז ווער נאך באדארף׳ן ?

יא, אייב יום־כפור יידן אין שול
ביי „שמעקולינס“ שטייגן אין ווינגען,
פארווואס נישט פסח איבערפאלן,
ווען פארשניאשקעט ביים סדר זיי זינגען ?

וואס מיר מעסערס, קאסעס, שארפע העק ?
עראפלאנען, באמבעס אוך קאנאנען !
טאג וויאזוי אהער דא צו ארנז
אלידני אהערקומען קאנען ?

ביי די ירושלים־טויערן
שטיין ר׳ווועט גאנצע נאכט אין היטן,
ווי נאר א ריר ער הערט, שטילסטן רויש,
אין זיין שופר פון גארטל ער ציט׳ן.

טוט מען טאקע אויף דעם, אפנים,
דעם יום־טוב שני של גלות מאכן,
ער זאל קומען די בשורה ברענגען :
שוין, אויס מיט די „שפוך חמתך“־זאכן . . .

„דיינו“...

די ישמעאלים זיי ווילן נישט,
ביי אין סדר־טיש מיט אונז זיצן,
און מיר רייסן זיך איבער בענקעלעך — — —
איז ווער נעבעך זאל אונז באשיצן ?

שדכן וואס שלעפט וואנט מיט וואנט צונויף,
באדיי די כותל כאטש צו פארשווינדן ?
דער חתן־פאבאלעק אבי נאר,
אין נדן אריין ס׳זאל אים ניצן.

ווי יענעם מלאכ׳ס טויזנט אייגן,
דיינ׳ס איינע עס טוט שוין בליצן . . .
אזוש ביז דא אהער הערן מען קאן,
די ציין פארביסענע זיך קריצן.

דאס חד־גדיא־ישפיל צי קאן עס,
וועמען עס איז העלפן ? אחוצן,
שיינדיינישל וואס בים „סדר־טיש",
מיטן אפענעם מויל ס׳בלייבט זיצן ?

• • •

באמת שוין משיח׳ס צייטן,
ווארים ס׳איז כלו כל הקיצין.

„לשנה הבא בירושלים"

„מענטשן וועלן אינם ים דערטרונקן,
אין איר טוט שירה־געזאנג מאר זינגען"?!
אזוי די מלאכים געשריגן — — —
בלויז צי קאן דען א מענטש פריידיג באצווינגען ?

די עיר־הקודש איז צובליבן,
ג אט, אז סהאס, אז ס׳וועט אונז נאנץ גלינגען!
לשנה הבא בירושלים — — —
הארץ־ציטער איצט וויאזוי באצווינגען ?

19טער אפריל

„גוילן נשרפים ואותיות פורחות" — —
אבער אז הער עם־הספר געווארן פארברענט,
זייערע פענעם־פליגל צעבראכן צעפליקט,
אפגעשאסענס זיי פאלן אראפ אין — אן ענד !

ווער צעניידזאמלען אין ווערטער, צוניישטעלן,
אז ? ווהאס אין די קליינע אותיות זיך אויסקענט,
דאס גאנצענע פאלק דאך איינגעקוילעט, פארקוילט,
פארגאנצט, אויף תליות צעהאנגען, געשענדט אין פארלענדט.

בלויז זע, לעבעדיק באגראבענע, פון קברים,
שטרעק הייך ארויס זייערע צעשרי־גענע הענט,
פון איתיות־געפלאנטער ווערטער ווערן,
אין עם־הספר בלייבט לעבן איבריק אנעגנד —

אזן דאס וואס מיטן זידיקן בלוט געשריבן,
מיט פינגער צעביסענע אזן פעסט־פויסטיק פארקלעמט :
„קיינמאל נישט פארגעסן ! וויאזוי מיהל זיין,
א מלכות־זדון וואס אזעלכעס טין האט געקענט".

קדיש יתום

יתגדל ויתקדש שטעטעלע מיין,
אז אפילו אויף קבר־אבות צו גיין,
איז שוין באלד קיין זכר פון דיר נישט געבליבן —
קיין איין אוהל פאר א קוויטל אנגעשריבן.

אזויפיל הייליקע קדושים — זעקס מיליאן !
זיינדע קברים מעסטן וווּ הייבט מען אן ?
זע זון פארגיי — גיליאטין הערט נישט אויף קעפן,
א שקיצה — מיט ימים בלוט נישט אויסצישעפן.

יתגדל ויתקדש שטעטעלע מיין,
נאך אזא פינסטער אויסגיין אזן פארגיין,
איז דאך צימאל דער „קל מלא רחמים"־ניגון,
איין גרילציק־גראבער, גלאט־גאלער, גרויסער ליגן.

19טער אפריל תשל"ד

„באהעפט זיך א ביין צו א ביין,
אין לעבן קומט אין זיי אריין — —"
אזוינס עס איז נאך צו פארשטיין.

עס קאן נאך פארנעמען דער מוח !
אבער פון קרעמאטאריע־רויך,
פון אש־קופעס אנגעשיט הייך.

צום פארשווינד פין א הייך פון ווינט,
אויפשטיין ס׳וועט אפאלק נאך אצינד,
לייבן־שטארק, ווי אינדן געשווינד ?

קלעפסידרע, מאז־קאמער, סקעלעט,
ווייב זינט אין קינד באשיצן וועט —
איין פויסט צוויי־ג־שטער, צווייטע באגעגט.—

ביימער טריפנדיקע פון טויז
אין זע : א יידּ גאר — נישט קיין גיר,
אויבן שטייט ער הויך אויפן בוי.

זיין שוויים זידט אויף גליאיקן דלאט !
שטויבל צו שטויבל געגעגט האט
אן געוואלדן פעסטער יסוד —

א ציגל צו ציגל געלייגט —
האלץ זינגט, מייל צום ריטם שוויגט,
אן העכער אלץ דער בנין שטייגט.

וואינדערלעכע שטעט אויפגעבויט !
אויף מדבר־זאמד, מיקראבן־קויט,
וויגנדיקע תביאות מיט ברויט.

אזוינס די וועלט נאך נישט געזעהן,
אזא וואונדער נאך נישט געווען,
אז אזעלכעס געקענט געשען — —

אין, מקוים וועלט נביאים־רייד,
אויף אייגענער ערד סאלק אויפגייט,
אויף שבעה ימים שטויב־צעשפרייט.—

פון וואלשעווער געטא־אויפשטאנד
ביז צו דער כותל־מערבי וואנט,
א גאנג איבער מענטשלעך פאלשטאנד —

יא, ס׳מוז די וועלט שוין אינט פאלשטין
דאס, וואס געווען, ס׳וועט מער נישט זיין — —
ניין, מיר וועלן נישט אינטערגין !

בריך־הוא, ברוך־שמו, אמן.

היה לא תהיה

וועך אזא חזיון געקענט זען,
אין אז צימאל דער פתרון ישראל ?
אפנים דער וועג צום הר־ציון,
איבערן טיפן גיי־הנום־טאל.

איצט, אז מיר זיינען אים דאך אדורך,
חס־וחלילה גיין אים אויך צוריק?
אינם שאול־תחתית פארזינקט די וועלט,
א וואקלדיקע־פארשטעוועטע בריק.

„אהיה אשר אהיה"

אז מיר לעבן, מיר זיינען נאך דא,
דאס אלץ וואס ס׳ארן געזונען וועך קאן פארשטיין?
פונקט אזוי, וועך „משיג זיין קאן עס,
וואס אזוינס נאולה מיינט, וואס ס׳קומט אן ארן גייט זיין.

זע, פרום וואלט קץ — אויס אוך א סוף,
געואלרן גאר גאולה, משיח — דער קץ?
מיר זיינען ס׳פאלק פון די נביאים,
נישט פון א גאט — א גין־גאלד־געגאסענער גץע.

אז וועך ווי דיין פאלק ישראל איז,
מיטצושלעפן די אלע קללות אויף זיין קאפ;
אליין נאך הויך זיי אויסצוזינגען,
מיט א ניגון, מיט פרייליך יום־טובדיקן טראפ.

דעם „אהיה אשר אהיה" — — —
ווי אים פארשריבן מיט אינזער יעדן טראפ בלוט!
אן ביגעלע צום היינטיקן טאג,
איבער פארער וועלט מינסטער ייד נאך עס טוט.

וואס יחזקאל מיטזיין נביאות *
נישט געזען, האט א שפחה געטון זען ביים ים":
ארום דער ערד — א סדר־שיסל,
זע, אלע בראאים זיצן ברידערלעך צוזאם.

---

* ערגעץ א מדרש

סאנעט

עס האט פראמיטיוס געגעבעט דאס ליכט,
פאר די מענטשן־קינדער אראפגעברענגט;
אין א פינסטערע שטוב א זון אויפגעהענגט;
משה געזען ג׳אט געזיכט צו געזיכט —

צעשטראלט מינדסט געמיט מיט געבאט אונזליכט!
אין זייט דעמלט עס בענקט דער מענטש אין דענקט
ווי אזוי איינער צווייטן ס'הארץ פארשענקט — — —
איצט מיטביסל אייל אויף קווארט אין געוויכט.

א קאגעניקל קיים אנצוצינדן,
יארצייט־ליכטלענאך נאך וועלט אין פארשווינדן,
חינש־סוחרים יעווניך־שייכן זיינען —

גאנצע ערד שוין דערמיט צו פארשטינקן,
צו פארקאפטשען ס'לעצטע ביסל בלינקן,
וואס אויפן הימל עס טוט נאך שיינען.

(לכבוד שבועות תשל"ד)

ס'האט משה מיט זיין דלאת,
א פנים דעם מענטש געגעבן;
נישט פארשטיינט זיין לייב אין לעבן —
אים דערהייבן צו ג אט :

ס'קאן דער מענטש צום אחד,
מיט אויגיקן פלי דערשוועבן,
וועג ווי זיינט דעם צווייטנס לעבן,
דעם זעלבן ווערט עס האט.

אין וועט מענטש דאס נישט הערגרייכן,
איז וואס העלפן אלע הייכן,
וואסער וועלט האבן זיי ?

צו פארטיליקן, צו טייטן,
וואס גיכער אויגער דעם צווייטן — —
אז אך צו אזוי אוך ווי.

די כותל

נאך וואס די וואנט שטיינגעבליבן ?
אז חלילה קומען א צייט,
אויפן שלעכטסטן מענטש שוין זיין גרייט,
זאל אויף אים וועלן פארשטריבן.

דער „מנא מנא תקל" דער לעצטער —
זיך באוויין דעמלט עס וועט,
א שריפט — קולות וברקים רעדט !
דער רוק־צוק א ווילד־נעהעצטער — — —

אין די אינטערשריפט באשאטן,
מיט קרעמאטאריע־אש וועט זיין;
אויף העם די וואנט געבליבן שטיין —
מחיצה צווישן גאט און שטן.

*

יוסף וויינשטיין

שיחות חג הפסח

פסח איז כלי ספק דער וויכטיקסטער פון די דריי הויפט יום־טובים — שליש רגלים — אינעם יאר ביי אידן. די צוויי אנדערע נענען שבועות און סיכות.

פסח אי דער ערשטער פון די אידישע יום־טובים. מיט א באזונדער בא־דייטונג אלס א היסטארישע געשעעניש. מיט א ספעציעלן „מאטא": יציאת מצרים, דאס ארויסטרעטן פון די בני ישראל פון עגיפטן, זייע רבאפרייען זיך פינעם מצריים יאך, און דאס געבורט פון די אידישע נאציאן ! פסח איז פאר אינז אידן דער יום־טוב פון פרייהייט, דאס באפריען זיך פון פיזישער אונ־טערדרוקונג, דאס לויז ווערן פון קנעכטשאפט, דער סוף פון א סאציאלער דערנידערונג, פון גייסטיקער פארשקלאפונג, אן דאס אריינטרעטן אין דער „ארענע" פון דער אלוועלטלעכער געשיכטע אלס אן אנאפהענגיק פאלק — בני הזרין — מיט זיין אייגענער ציוויליזאציע אן גייסטיקער קולטור, מיט זייער נאבעלע פרינציפן פון פרייה.ט אן גלייכהייט, פון געראכטיקייט און ליבע, — וועלכע אידעאלן ער וועט פארשפרייטן צווישן דער מענטשהייט !

פסח איז דער טיפסט אריבערגענע, איבערשפאנען. וועג מצרים איז נע־שלאגן געווארן מיט דער 10־טער מכה : מכת בכורות, און אלע ערשטלינג־זכרים פון די מצריים זענען אומגעקומען, האט דאן דער מלאך ה', „איבער־געהיפערט" די אידישע הייזער, וועלכע האבן גארניט געליטן.—

דער יום־טוב פסח ווערט געפיערט דעם 15־טן אין חודש ניסן, ביי

פּוּלער לבנה — אין דעם „עקיבֿאקס" פֿון פֿרילינג־צייט, דאס הייסט אין דער עריאדע פֿונעם יאר, בעת די נאכט אין דער מצרי׳שער „גלייכע" צאל שׂעהן. דער „אדאפּקישער" סימן פֿון חדש ניסן איז „מזל טלה" — א לאם, א שאפֿעלע, צום אנדענק פֿונעם „זבח פּסח". (שמות, י״ב).

פּסח איז אויך אנגערופֿן חג האביבים, דער יום־טוב פֿון פֿרילינג. דאָ שׂטייט צייט פֿונעם יאר אין ישׂראל, מיט דער אימפּלבּיכּע פֿון דער נאַטור, דאס אייבּלזין פֿון די ב׳עמר, דאס שפּראָצן פֿון די נראָטן אין בלומען, מיט זייער גרינע גערטנער אין פּעלדער. די פֿיגוראָדע וועג תּבואה׳ס פֿאָנגן־אָן וועקן צייטיק, אין די פּרישטע פֿראָדוקטן אייגנע־צאלט אין די שיינרע. אין אט די גליקלעפּע גשׂעפֿענישׂ וועלט געפֿיגערט מיטהערצערעמיגע פֿון „ספֿירת העומר", וואס באשטייט פֿון צוויי דעם עומר, פֿונעם פּרישטן טאג פּסח, זיבן וואכן, דאס הייסט 49 טעג, אין דעם 50־טן טאג, וועלט געפֿיגערט דער יום־טוב „שבועות", וועלט אויך אנגערופֿן „חג הקציר", דער יום־טוב פֿון שניט־צייט, וועג די גראָטעסטע תּבואות: ווייץ, קאָרן, גערשטן, האבער, וועלן אראָפּגע־שניטן פֿון די פּראַזיעטע פּעלדער.

לויט דאס אירטראָדעקסן פֿונעם אידישן קאַלענדער, קען דער ערשטער טאג פּסח ניט אויספֿאלן א מאָנטאג, אויך ניט קיין מיטוואך, אדר ניט פֿרייטאג. אברהם אבינו׳ס זון, יצחק, איז גבוירן פּסח, אין חדש ניסן.

די ברכות וואס יעקב אבינו האט באקומען פֿון יצחק, זיין פּאטער, איז פֿאַרגעקומען אין פּסח, ניסן צייט!

דאס איז גשׂעשען, חודש ניסן, אין פּסח, וועג די שכינה האט זיך, צום ערשטן מאל, באוויזן צו משה רבנו, אינעם פֿייער פֿון א ברענענדן דאָרנבוים. בעת משה האט גשׂפּיטערט די שאף פֿון זיין שוויגער, יתרו, אין דעם מדבר.

אין פּסח זיינען די בני ישׂראל, געפֿירט פֿון משה רבינו, דורכגעגאַנגען רעם ים־סוף אין דער טריקענעס, וועג זיי זענען אריבער איינע אנדערע בערג פֿונעם רויטן ים, דאָבן די בני־ישׂראל גענומען באָלעג — אין פּסח — דאס ניט צוויירן — טויג וואס זיי האבן גענאָמען מיטגענאַראָט פֿון מצרים, אין עמאָנט דערפֿון מצות.

דער נס פֿון קריעת ים־סוף, איז שוין געווען פֿאַרגעקומען מיט א צייט פֿריער: וועג יעקב אבינו האט פֿאַרלאָזן זיין שוויגר „לבן", אין צוריקגעקערט צו זיין פּאטער, אהרים, קיינכעזן. — יעקב אבינו איז דאָן אריבער אין דער טריקענעס העם טיף „יבק" — א צוויי פֿונעם ירדן — צוזאמען מיט זיין ריזיגע־זעזינד, שאף אין רינדער. יעקב אבינו, האט אויך דאָן גשׂפּירט א קאמף מיט א מלאך פֿון גאט, וועלכער האט אים גשׂקרונען מיטן נאמען: „ישׂראל"! — בראשית ל״ב־כ״ב, כ״ג —

דער זעלבער נס איז אויך גשׂעשען אין די צייטן פֿון יהושע, פֿון ער אין די בני ישׂראל, אויף זייער וועג קיין כנען, וענען זיי אריבער העם ירדן אין דער טריקענעס. — יהושע, ג׳־ד׳,

דאס2־טע יאר פֿון יציאת מצרים איז, אין מדבר, חודש ניסן, פּסח, פֿאר־עקומען דער חנוכת הבית פֿונעם „משכן" — דאס הייליקע געצעלט, אויס־

גשׂטעלט פֿון משה רבינו; אין זיין ברודער אהרן, — אלס כהן גדול, האט צום ערשטן מאל, בעבענטשט די בני ישׂראל, אין געבראכט קרבנות אויפֿן מזבח וואס האט זיך גשׂפּונגען אין העם משכן. — ויקרא ט׳־ח׳־כ״ב.

אייך איז גשׂעשען אין חודש ניסן — פּסח — וועג די אלמייטן פֿון די בני ישׂראל, מיט „ברק" אלס קאמאנדיר, געפֿירט פֿון דבורה הנביאה — האבן באזיגט דאס כנענים מילישע, אונטער דער קאמאנדע פֿון גענעראל סיסרא, וועלכער האט דערגרייכט צו אנטוליפֿן, אין זיך באהאלטן אינעם גשׂעצעלט פֿון דער אשת־חיל „יעל". — וועג סיסרא איז פֿון מידיקיט אינגעשלאפֿן, האט „יעל" אים אריינגעשלאגן א פּלאקען אין מוח, אין אים דעם קאפּ הירנגע־לעכערט. — שופֿטים־ד׳,—

דער יונגער דניאל, וועלכער איז גבראכט גשׂוואָרן, צוואמען מיט אנדערע גשׂפאנגענע אידן קיין בבל,ביים חורבן בית ראשון — מיט א 600 יאר פּאָרד. — האט אין פּסח — חודש ניסן — פּוּנקט חלום גשׂעוון דעם שרעקלעכן טרויס פֿון נבוכדנאצר מלך בבל.— (דניאל־ב׳,־ל״ה —) דער זון פֿון נבוכדנצר— בלשאצר — וועלכער האט גשׂעגיבן נאך אים — האט, בעת א מאלציט אין זיין פּאלאץ — זיך דערלויבט באנצן די הייליקע כלים וואס זיין פּאטער נבוכדנצר האט גשׂתאט פֿארנומען פֿונעם בית המקדש אין ירושלים. אלס שׂטראף פֿון גאט ב״ה, איז בלשאצר באזיגט גשׂוואָרן מיט זיין ארמיי, דורך דריוש, מלך פּרס, האט אריסגענעמן א באפעל אין אהשׂטירוס דניאל, וועמען די חרטומים האבן פֿארמשפּט צום טויט. דניאל איז אריינגעשׂוואָרפֿן גשׂוואָרן אין א גרוב פֿין לייבן; דניאל איז אויפֿן 2־טן טאג גשׂפּונגען גשׂוואָרן לעבעדיק אין גרוב צווישן די הונגעריקע לייבן, וואס האבן אים אפֿילו ניט באריבּרט . . . — דניאל, ו׳־כ״ג.

אין די ציטן פֿון חזקיה בן אחז, מלך יהודה — א 700 יאר פֿאר ק. האט פֿון דער אנדערער זייט ירדן, גהבראשט סנחריב, קעניג פֿון אשור — סיריען — צו וועמען אלע ארומיקע לענדער — ווי אויך יהודה — האבן גע־מוזט צאלן א יערליכן טריבּיר, אין וועג חזקיהו האט זיין קאנטריבוציע אפ־גשׂטעלט — אזוי איז סנחריב באפֿאלן יהודה דורך זיינע מעכטיקע ארמייען, אין דערגרייכט די מויערן פֿון ירושלים — סנחריב האט פֿארלאנגט פֿון די באלאגערטע אידן זיך אונטערגעבן, אין גשׂטארשטע מאכן פֿון ירושלים א חורבן — יענער גרויזאמער טאג איז געווען ערב־פּסח — אין בעת חזקיהו אין דאס פֿאלק האבן פֿארבראכט אין בית־המקדש אין תפילות צום בורא עולם. האט זיך באוויזן ישׂעיהו הנביא, אין אריסגעשׂרינגן: — זיי ווייס, חזקיהו, אז דער גאט פֿון ישׂראל האט הערערט דיינע תפילות, אין דאס קלאגן פֿון דיינע קינדער! — דער בורא עולם שיקט צו אידן, דורך מיר, זיין קנעכט, א בשׂורה פֿון נחמה: — סנחריב מלך אשור, אין זיין מיליטער, וועלן אין ירושלים ניט אריינקומען, וויייל ה׳ צבאות, בכבודו ובעצמו, עט באשיצן ירושלים עיר הקודש! — אין א נאכט איז באמת גשׂעשען: פֿרעם פּסח, בחצי הלילה, אין מיטן דער נאכט, האט מראשנעגיידערט א מלאך פֿן גאט אין אייסגעהרגט 185 טויזנט סאלדאטן — די גרעסטע טייל פֿונעם שונא׳ס ארמיי, ביי דער שרעקלעכער

מפלה. האט סנחריב פארלאזט ירושלים, אין מיט זיין שארית הפליטה, איז ער אנטלאפן צוריק ביי זיך אין לאנד . . . (מלכים, ב׳-י״ח, ל״ט—).

אויך איז פארגעקומען דעם 15-טן ניסן—פסח—מיט א 500 יאר פאריר—עטן אחשורוש, קעניג פון פרס, הייגט איראן—האט ניט דערגרייכט איינשלאפן אין דער נאכט: דאס איז געווען דער אנפאנג פון „נס״-פורים!

מיר פייערן חג הפסח, אלס דער „זמן חרותנו״—דער יום-טוב פון אונ־זער גאולה, פון אינזערע פרייהייט, ווען די בני-ישראל זענען אויסגעלאזט געו־ארן פון זייער קנעכטשאפט אין אינזערדריקונג אין מצרים. אויך אין פסח, ווען אינז הז״ל, וועט פארקומען אינזער גאולה בשלימות, אינזער פאלשטענ־דיקע פרייהיט, אונזער אויסלעזונג! אזוי י מיכה הנביא האט פראפעצייט:

— מיכה, ז׳-ט״ו— „כימי צאתך מארץ מצרים, אראטו נפלאות״— ווי אין די טעג פון יציאת מצרים, האגט גאט ברוך הוא, ווען איך אייך ווידעראמאל, באוויזן וואונדער, אין אלע אידן אינעם גלות, צעשפרייט אויף דער גאנצער וועלט, וועלן צוריקקרען צו זייער פאטערלאנד, אין אינזער הייליקע הירס: ארץ ישראל! אמן, כן יהי רצון!

דר. מנחם מ. ערנסט

בן-גוריון, דער איש מעשה

אינעמען פון די נעצייטלעך אין פאפידיקע מנהיגים פונ׳ם יידישן פאלק איז נישט מער דא . . הספדים אן א שיפור זענען שוין נעמאכט נעווארן אומעמטום, אי בכתב אי בעל-פה. דער שרייבער פון אט די שורות, סתם א יד, ווייל אייך טאן א חסד של אמת, און מיט עטלעכע ווערטער דעם גאנציקן איש-מעשה מספיד צו זיין . .

מ׳טאר נישט, ח״ו, פארמינערן די גרויסקייט פון זיינע צוויי פאראיי־זייערס, די דזשודיקע ציוניסטישע מנהיגים, הערצל און ווייצמאן. הערצל איז געווען א דרויסנדיקער; זיין הינטערגרונד איז געווען די אסימילירטע מערב-יודען, און זיין פארשטענדעניש פון די יידישע מאסן איז געווען אזוי מצומצם, אז ס׳איז כלומרשט בטל געווארן בששים. זיין פארנעפער צום יידישן פראבלעם איז געווען סתם א טערי־סאראקא, עלבסטשטענדיקייט. אבי וו . . בשעת הדחק וואלט אפילו איגאנדא דערלאנגט דעם צוזטיק. נור איז געווען א בעל-חלומות, און דאס פאלק איז אזוי פארכשיפט געווארן פון זיין אריסטאקראטישן און הדרת-פנים, אז זיי האבן נעגלויבט אז ער איז טאקע די פארקערפערונג פון מלך-המשיח . . .

ווייצמאנ׳ס וויזיע, פון דער אנדערע זייט, איז געווען גאנץ פארקניפט מיט ארץ ישראל. ער איז געווען א קינד פונ׳ם יידישן שטעטל, און זייערע נעפאנאקוועלט איז געווען די זעלביקע. ער איז אבער געווען אן אינטעלעקטואל, בראש וראשונה א קאסמפנטש, אין זיין ערשטער ווע׳ג, אוועק פונ׳ם שטעטל, איז געווען מערב-אירראא. ער איז פינדעסטוועג געווען א רעאליסט, אין האט

נעגלויבט אין א פאמעלעכן, בהדרגהדיקן, אבער אויך שטענדיקן פראגרעס אינ׳ם אויפבויי פונם לאנד. ער איז געווען דער גרויסער אריסטיטשער פון דעם יידישן פאלק צו די ווע׳לט. אבער די ווע׳לט האט אים אנטוישט, באזונ־דערס נענגלאנד, אין ווע׳לכע מדינה ער האט נעהאט א שטארקן צוטרוי אין בטחון; אז נאר מיט אירר קאאפעראציע איז דער אייפלעב פון אינזער לאנד מעגליך. אז ענגלאנד האט אים אינערגעלאזט אויף הפקר, איז געווען א גרוי־סער קלאפ פאר אים. פון ווע׳לכן עד איז נישט נענעזן געווארן ביז שן סוף . .

בן-גוריון איז אבער געווען א יחיד-במינו. קודם-כל איז ער געווען אן אינ־מעשה, א טוער. ער האט נישט נעשפינען פוסטע חלומות און אויסנע־טראבט פילוסופישע; סתם אין די ווע׳פט אריין. זיין טראכטן האט אלעמאל נעהאט אין כוונה אין אירן תכלית: די מחשבות אין שאקטן אינערצומאכן, ער האט נעהאט א פאר פרינציפן, פון ווע׳לכע ער האט כמעט קיין מאל נישט אפנעווייכט. למשל: די גאולה מיט אינעזנע כוחות צו שטאנד ברינגן, און זיך נישט פארלאזן אויף נסים מן השמים; אויסצוגליייכן דעם הויקערדיקן, גלות־דיקן ליופטמענטש דורך ארבעט אין זיין אייגן לאנד, ארץ-ישראל; אסאטש ער אליין איז געווען א פיעלי-ציוניק, דער כלל-ישראל און ארץ-ישראל האט עמיסוס קומען פאר יעדע אנדערע, און אפילו זיינע אויגענע, פארטיי, וכד׳.

ער איז נאך געווען א יינגל (16 יאר אלט) ווען ער איז עולה געווען קין א״י כדי מיט זיינע אויגענע הענט צו ארבעטן אויפן לאנד, און כמעט בהרסח-דעת, איז ער געווען דער גרינדער פון דעם ערשטן קבוץ פונם „השומר״ (וואס איז געווען דער פאראיסגייער פון דער ׳הגנה׳, און לבסוף פון דעם צה״ל — צבא הגנה לישראל —). דעמאלט איז טאקע ניקים נעווארן, ווי אין נחמיה׳ס צייטן: „מיט איין האנט האט ער געטון די ארבעט, אין אין איין האנט האט ער נעהאלטן דאס כלי-זיין״. (באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח).

דורך זיין אויגן ביישפיל איז ער געווען דער וועגווייזער פון דער חלוציות־אידע אין פון דער קבוץ באועגונג. אויף דעם אופן, האט זיך אנטוויקלט א קעגנזייטיקער צוטרוי צווישן דעם פירער אין דעם פאלק, דאס פאלק האט אינסטינקטיוו געוווסט אז ער פארלאנגט נאר דאס וואס ער אליין האט אויפ־גענאן.

אפילו אין זיינע עלטערע יארן האט ער זיך באזעצט אין שדה-בוקר, אינ נגב, כדי צו ווייזן א וועג פאר דעם יונגן דור דאס זעלביקע צו טון: כדי זיי זאלן אים נאכפאלגן, אין זיך אויך באזעצן אינם נגב.

אזוויזוי בן-גוריון איז נעגאנגען בראש פונם פאלק וויי א מנהיג, ניימן אויך די אפצירן פון צה״ל פון פארנעט ווען זיי פירן די זעלנער אין א שלאכט.

ווען בן-גוריון איז נעשטאנען פארן קבר פון זיין ווייב פאיולה, האט ער מיט א ציטערדיקן קול נעזאגט: זכרתי לך חסד נעוריך, אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמיהו ב, ב)).

ס׳איז נישט שווער זיך פארצושטעלן, אז ווען בן-גוריון האט זיך נעזעגנט מיט זיין פאלק, פאכענדיק מיט דער נשמה, האט ער מסתמא די זעלביקע

וועלט.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

ש׳ גאלדשמידט

צום אנדענק פון הארי מייער

מענטשן ווערבן אין אלע וועלטערס, פון א טאג ביז הינדערט יאר. אבער הארי מייער האט אויסגעזען אינגער פון זיינע יארן, ספעציעל אין עמיט אייב ניט אלעמאל אין פריש כוחות, און מיר האבן ניט דערוואַרט פֿר זאל אזעקגיין פון אונז. זיין טויט אין מאיארקא, אין זיין לויזיה דארטן, זיינען אן אויראנישער באגלייט צודעך טראגעדיע. הארי איז געווען א לאנדסמאַר מיט אלע סימנים; און ער האט גלעבט א גרויסע צייט אין ירושלים, וועמען ער איז געבליבן טרייַ, וואס טוט ער אין מאיארקא? מיר האבן אלע, אז מען וועט אים בקרוב ברייננגען צו זיין אמתער רו אין ירושלים.

איך האב הארי מייער באגעגנט צום ערשטן מאל אין פרילינג פון 1939. איך בין דאן אקאריש געקומען פון הער ליטע, און מארים מייער, זיין פאטער, האט מיך געבעטן שרייבן א וואכנבליכן ארטיקל אין „די צייט", אין ייִדיש. איך יַענע נאך אלץ א פאפילערע ייִדישע צייטונג מיט א סך לעזער, בעיקר אין מזרח־לאנדאן, אין דער „איסט־ענד". אבער אויך אנדערשוו.

פרייטיק, וועז מיין ערשטער ארטיקל איז הערשינען, בין איך געפארן קיין 325 וויישעפעל הויד אפנעמען מיין האנאראר — דריי פונט, ניט קיין קליינע סומע אין יענע טעג, א גוטער האנאראר פון א ייִדישער צייטונג, גענוג צו צאלן דירה־געלט אין העמפסטעד. הארי האט געווארט אויף מיר — און מיר זיינען געבליבן פרייטע זינט דאן. מיר האבן זיך אויפגערעדט פון דער ערשטער מינוט, אזוי צו זאגן, אינזער פרייַנטשאפט האט אנגענאלטן ביז זיין טויט.

בעת דער מלחמה פלעגן מיר זיך טרעפן אין א קאפע אין וויישיטשפל — ער און די כלים פון אן „אויר רייד ווארדען"; איך אין די כלים פון א מלחמה־קארעספאנדענט. איך האָף אז מיר האבן ביידע געמאכט אן אינדרוק אויף די קלינטן. די „מענעדזשערס", בכל אופן, פלעגט אינז געבן דעם בעסטן טישל . . .

וועז איך בין געקומען קיין לאנדאן פון דייטשלאנד, אין עצבות פון דער באפרייאונג פון בעלזען און דאכאו, האט מיך הארי באגעגנט: „די זעסט אויס ווי די וואלסט איצט געקומען פון גיהנום". . .

אבער הארי מ׳ער איז געווען אסך מער אויידער סתם א גוטער פרייַנט אין א גוטער מענטש. ער איז געווען א הומאניסט, וואס האט געבלוטיקט איבער די צרות אויף דער וועלט. און ער איז געווען א גוטער טעכניישער זשורנאליסט. און ער איז געווען אן עסקן אין לאנדאן.

נאכן טויט פון מארים מייער האט ער איבערגענומען די צייטונג אין זי

געפֿירט במשך זעקס יאר, צום סוף האט ער אייפגעגעבן — אבער דאס האבן געטאן אויך אנדערע אריסגעבער פון ייִדישע צייטונגען אין דער גאנצער וועלט. די לעזער זיינען מער ניט געווען . . .

אין ירושלים איז הארי געווען דער גאכט־רעדאקטאר פון דער „דזשע־רוסאלעם פאסט" אין א קריטישער תקופהאין די ערשטער יארן פון דער מדינה, און ער האט געמאכט א בייטראג צו דער אנטוויקלונג פון דער צייטונג און איר אינערגאנג פון אן אאזיצע ארגאן בי דער מאנדאטארי־מאכט צו א האלב־אפיציעלן ארגאן פון דער רעגירונג פון מדינת ישראל.

אין לאנדאן איז הארי מייער געווען אין פארשידענע צייטן דער ווירע־פארוי־צער פון דער בריטישער סעקציע פֿינעם יידישן וועלט־קאנגרעס, א פירער פון די פּועלי־ציון, א מיטגליד פון ראט פון דער ציוניסטישער פעדע־ראציע. אבער ער איז קיינמאל ניט געווען קיין יא־אנער. זיין חוש פאר גערעכטיקייט און זיין קאנצעפציע פון געזעלשאפטליכער אנשטענדיקייט האבן אים ניט גלאזט זיצן רואיק אין קאמיטיעס און קאמיטעטן. פשרות זיינען קיינמאל ניט געווען זיין מעלה, אדער חסרון, ווי איר ווילט. ער האט כסדר געמאכט זיין בייטראג אין איז כסדר אויפגעגאנגען צו זיך אהיים, אין זיינע אייגענע ד׳ אמות, אין א שטימונג פון אכטיישונג.

אונזער הייטיקע וועלט איז בכוח אראפצופירן פין זינען אל יאדן גוטן מענטשן . . .

זיינע לעצטע יארן האט הארי פארבראכט אין קעמבריידזש — ניט קיין שלעכטער פלאץ פון וואנען צו באטראכטן אונזער צעשויבערטע וועלט. ער איז ניט געווען איינזאם אין אנגעטומלטע זין — אבער בערטא האט אים גספּעלט, און ער האט נאך אלץ גבייטקט נאך איר.

הארי האט געקענט א סך מער אריפטון מיט זיין ווּוסן, זיינע פיאיקייטן אין זיינע פארבינדונגען, אבער ער האט ניט געטוג אויסגענוצט זיינע טאלאנטן — אין ער האט עס געווּוסט. עס האבן אים גספּעלט ענערגיע, אין ער האט ניט געהאט גענוג שטאל אין דער נשמה פאר אונזערע צייטן אין מנהגים. ער האט עס אפט אנגערקענט אין שמועסן מיט נאענטע פרייַנט. אבער ער האט געהאט די מזל־ברכה פון אפילואפישער אינטעליגענץ, וואס בעמט אן אלץ לויטן אלטן כלל פון „גם זו לטובה". אין ער איז אויפֿן פון אונז אן טענות אין חרטות. אונז אלעמען פעלט ער זייער שטארק . . .

עלא זילבערג

אומזיסט . . .

איך געהער צו קיינעם ניט,
און קיין זאך איז ניט מיין,
ווי א פויגל אין זיין שטייג,
איך לעבטע נאך זינגעשיין.

שוין פאטער האט געזאגט צו מיר,
וועג איך בין יונג געווען,
„זיי מיין קינד נאר ערלעך גוט,
דיר וועלט קיין צער נעשען".

מיין מוטער האט געלערנט מיר,
ווי צניעותדיק צו זיין,
„היט זיך אפ פון אלע זינד,
און האלט דיין קערפער ריין".

איך האב מיינע עלטערן געפאלגט,
געלעבט נאך זייער דין,
קיין נחת פון דער וועלט נעהאט,
געווארן, וואס איך בין?

אומזיסט האבן זיי געלערנט מיך,
ווי גוט און פרום צו זיין,
די וועלט ניט בויטיקט זיך אין מיר,
ביים וועג איך שטיי אליין.

איך וויים ניט ווי צו לאכן מער,
די פרייד ליגט טויט אין בריסט,
קיין פריינט קיין גורל מיר געהערט,
די וועלט פאר מיר איז פרעמד.

וויל איך געהער צו קיינעם ניט,
אין קיין זאך איז ניט מיין,
וועל איך שוין פארגיין אזוי,
אן יאמער אן געווין.

אייזיק גאלדבערג

א פריינטשאפט־ס באגריסונג:

(פאר פריינט בענקווימש'ס 91־סטן יאר)

פריינט צו זוכן, פריינט צו געפינען
איז אלעמאל, א גוטע שוועריג זאך.
וויל פריינטשאפט קומט, פון פארבארגענע ווינקלען,
וועלכע זענען ניט דא. גוטע קיין סך.

דערצו נאך א פריינט, אזוי אלט־יונג אין זאפטיק
דאס איז דאך א מתנה פין ג'אט.
דאס קאן זיך אמאל טרעפן, צווישן הינדערט אן אכציק,
וועך נאך, די זכיה דערצו האט.

עס טוט מיך, א ווארט נאך נאר דערמאנען,
דאס קומט, פון מענדעלע מוכר ספרים דעם זיידן
—„אז אמת'דיקע פריינטשאפט, איז דאמאלס אינגאנצן
וועג מ'וועדט, ווי עפעס איינגעבאקן אין הארצן . . .".

*

אזוי איז זיידע ר' נח'ל, יונג נאך פארבליבן
וועג עך ציילט אפילו, אריבער ניינציק שוין יאר,
דערפאר זאלן די ברכות, וואס אלע אים ווינטשן
וועלן יעצט טאקע, מקוים ווערן!

* * *

נאך איז, וועגן זיידע ר' נח, צו זאגן באזונדער
— עס זאל אים נאר, קיין עין־הרע ניט פארשאטן . .
אריך וויל איז די איינקלעך, און וויל צו די קינדער
צו האבן אזא זיידן, צו האבן אזא טאטן! . . .

אלפרעד קאהטן

א תפילה

1

ג'אט, דו בורא עולם,
אינזער צור עולמים,
ראטעווע אינז אין יעדעס פאלק
פון גרויזאמקייטן פון מלחמה.

ראטעווע אינז פון אט דעם בייז
פון מענטשנס האנט קעגן מענטש,
נאר דו יסוד פון שלום קענסט בענטשן
אין א סוף מאכן צו יעדן בייזן ראט.

דעם מענטשנס הארץ ווערט קאלט
אין שרעק בלויז זיין פארשטאנד באהערשט,
ג'אט, ווי אין די אלטע צייטן,
טו אונז אומקערן צו דיין סטאדע.

מיר שטייגן שוין ביים תהום,
מחמת האס האלט איצט אין פלאקערן,

קער זשע צו לישאפט אינז ווידער,
וואהרום צו שוץ צו דיר מיר זיך ווענדן.

געבלאנדזשעט פון דיר וויים מיר האבן,
קיין כח מיר האבן זיך צו דערהאלטן,
לאז אמת אן לישאפט אינז באהערשן,
לאז גערעכטיקייט זיין ארדנונג פין טאג.

גידזאל דיין ווילן געשעען,
מענטשן אלע צו זיין זאלן אינס,
ברידער איבער ימים אין ישבה
אין ברידער באמינה אין דיר!

צו די מענטשן

א ג אטם הויז נישט בלויז פאר תפילות,
נאר אן ארט פון הילף פאר פארצווייפלטע.
נישט מער קיין קירכעס פון אלטע צייטן,
נאר ג אטם הייזער פאר יעדער נויט,
ליבשאפט פאר מענטשן מיט פרייגעלעכן פנים,
אלע גלידער פון אין מענטשלעכער ראטע —
נעדענקט, ברידער זיינט איר אלע
אין ג אטם אין אינעער, צו וועמען איר רופט.
נעדענקט עך אין נאטם אין איר נעפינט אים אזוי.
האלט אייך פון ווייטנס אין עך אין ווייט.
זונן גערעכטיקייט פארשפרייט זיך איבער וועלט
אן יעדעם מלכות שטהעקט אויס א פרייגעלעכע האנט,
וויניקער וועט איר ברויכן א שפיז
אין מירא וועט איר דארפן האבן בלויז כאר שווערד פון אמת
קנאפ אין שנאפ אייסגעשפרייט האבן זייערע פליגל
אין כלי־זיין טראגן אין זיך גיפטן נייע.
קערט אייך אים צו זוכן רפיאה פאר נויט,
מאכט א טוף צו מחלות אפילו פון נאטור.
העלפט דעם שוואכן, דעם זאנפטמוטיקן
אין הילפלאזן, וואס זיכט די הילף.
דאס קול פון וואהרנונג שרייט הויך אין קלאר,
דעם מענטשנס משפט אין איצט גאנץ נאטם,
צי ער רעכנט זיך צי נישט
מיט אט דעם קול — גן־עדן אדער גיהנום
איז אייער וואל.

פון ענגליש—א. ק.

דער שורש (המשך)

3

ס'איז שוין געזעגן נאכן ערשטן אפריל, נאכן כוצ־ברעכן ווידישע ביכער, נאכן צומאכן ווידישע אינסטיטוציעס, נאכן אויבערנעמען די ווידישע געשעפטן, אין דער וידישער גאס האט זיך שוין גענישטערט בי בהלה — איצט גייט מען אריף אינז! מ'איז געלאפן וואו אינעער האט געקענט — מ'האט עוקר געווען! ביים דייטשן יידן איז דעמלט געשאפן געווארן דאס וואהרט „ארץ". מ'האט „געציגן" נאך „ארץ" — דאס וואהרט ישראל! האט געפעלט, איז אין מיר דוזקא דעמלט געקומען א מין מנוחה: אויב תשובה, מוז עס דאך זיין באיתי מקום . . . נישט עוקר זיין מיט א בהלה, זיך לאזן עוקר זיין מיטן וואהרצל, נאר וועלן דוזקא דערשפירן דעם שורש — מיך הערגרייבלען צום עיקר, צום שורש.

אז מ'נעמט רייסן יידישע בערד, דערשפירט מען יעדעס הערל.

כ'האב גענומען שפירן זוי אן אנדערע הייט ציט זיך איבער מיר איבער — עפעס אלץ ארום מיר ווערט נשתנה, די גרויס־שטאט מיט מיינע סאכעטן צו אירי, דאס הארף מיט מיינע שטיל־לעבנס — אלץ ווי מיטאמאל אייסגעווארפט, ווי מיט רייך אוועק; אן אנדער סיעריל האט גענומען טלית־ען אין מיר.

דעם סאכעט פטירה, וואס אין פלוצלינג אויך צוגעקומען, האט אויך, מסתם, צו טון געהאט דערמיט — זיין הדרת־פנים אין כסדר געשטאנען פאר מיינע אויגן, די שטוב מיט די שענק־ספרים — — זיין קול־תורה, זיין ברי־מענדיקער ניגון אין אויער.

אין יענעם יאר, 1934, ס'איז שוין געווען נאך די נירנבערגער גזעזעס, האב איך פארטיק גצמאכט „מזל טלה". מיין בוך איבער די אבות, איבער די נביאים, די העלדן פון תנ"ך אין שוין אריין אסך אין מיין טיף אין מיין „פינדערהיים" — אנגעהיבן פין בעל־שם, פין בראצלעוידער אין צוגעפירט ביז קאצק (אין נאך ביז היינט ארבעט איך איבער זייער המשך).

עפעס האב איך געפילט, אז אינס אן דעם אנהערן גייט נישט: אבות שמע מיניה שיש תולדות.

עפעס האב איך געפילט, אז דאס זענען עס די צוויי, וואס מ'וויל אינז דוזקא צינעמען, וואס מען פארגינט אונז נישט — דאס תנכיש־מענטשלעכע אין מיסטיש־חסידישע — אלע ווילן אונז ירשענען.

שוין דור־דורות זוי מ'וויל אינס פון אנהערן אפטיילן, זיך דערמיט פארטיילן — דער העלעניזם, דער קאטאליציזם — די קריסטלעך־אירראפעישע קולטור"! אין די דייטשע ראמאנטיק איצט אין איר „עקזאקטע" וויסנ־שאפט ווייל אונז שוין אינגאנצן ירשענען.

עס זענען נישט די טיץ אין וועריטהימער געווען לבלעך — עס גייט אין אינזער גרויסער ירושה — פון די עשרת הדברות ביז כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש! פון אהרן ביז מארקסן . . .

איך האב העמלט שוין געוואינט נישט ארום וועדינג, נאר ארום טיר־
גארטן, אין קירעער איז שוין נישט געווען. מאקס — אין ארץ־ישראל, שמואל
— אין ניו־יארק, ס'ראמאנישע קאפצע איז טרייפה — ס'איז צייט פאר התבודד־
דות — עליזאבעט וועהלער, אין די מילערס די אייניקזק נאנטע נאך!

נישט איך ארבעט, נאר עפעס א רוח ארבעט אין מיר!

איין טאג קלאפט עס אין טיר און לידוויג האדט קומט אריין — ער
קומט פון דער שווייץ; פארגעסן (אביסל „פכים קטנים" אזעלכס און געקומען
זיי אהיינגעמען).

ער ברענגט מיר א גרוס פון דער לאסקער־ישילער אין זו האלט
ביי צוריקקומען — זי האלט נישט אויס אין גלות; אין אייך פון — — —

איך פיל, אז איך לאז מיך שוין אריין אין זויטזיקע ענינים און מיינע
זויטלעך קאנען שוין אפילו נישט אויסהאלטן ס'ביסל ביבליאגראפיע, מישי־
טיינסגעזאגט. ערשט מיין מבולבלדיק לעבן . . .

צי איך, צי „לשון אין לעבן", וועי עס וועט פרייער מאכן „קורץ־שלוס"—
עס איז שוין באמת נישט קיין גרויסער חילוק . . .

נישט בחנם איז דא אין דער גמרא צוויי גיר־אויז: „וואויל איז דעם
טייג, וואס דער בעקער זאגט דערויף עדות" און „ווי איז צו דעם טייג,
וואס דער בעקער זאגט דערויף עדות"—

באמת, ס'איז קיין גרויסער אינטערשיד נישט! היינט הך — —

איז מילא, דאס קאפיטעלע קאן איך דאך נאר „בעזה", ענדיקן:
מיין נאנטסטער פריינד, יענע יארן, איז געגען לידוויג האדט — מ'האט
געפילט אהרום אים נאך די אטמאספערע פון אן אשכנזישן יידישן פון רשי"ס צייטן
— ווי ארום דער לאסקער־שילער נאך דאס ווילד־סודותדיקע פון א תולדה
הגבריאה . . .—

וועגן ער איז פאר א צווייי יאר צוריק געווארן א בן־חמישים, האב איך
אים געשענקט שלום־עליכם'ס „טביה". א וואך שפעטער — ממש ערב דער
היטלער־נאכט!— כ'עיי אריוס אין דאס אריין, אויף אלע ליטפאס־זיילן:
„לידוויג האדט לעזט דריי דשענעגן — „בעטע, טאלסטאי, שלום־עליכם".

כדיאזוינס צו מאכן. מיט מען זיין א פערטער אין דער ריי, וען ער איז
עס געווען אין זיין פאך . . .

דער באריכט איבער יענעם אינגט איז געווען מיין ערשט „ארטיקל",
וואס כ'האב עפעריבן אין געווען גנדדוקט אין די וואריאַנטען „ליטעראריש
בלעטער".

מיר האבן אסך דעמלט גערעדט, אפילו משפחהדיקס . . . בקיצור:
„שטענדעל, איך פאר מארגן אויוועק און שוין אויף שטענדיק, אויסן גאנצן:
איך קען די ריישן, זיי זענען די זעלבע „ראמאנטיקער" ווי דעמלט בשעת
דער שווארצער פעסט — זיי זענען רוצחים! זיי זענען פעאיק אויפן ערגסטן.
איך בין נעקומען דיך נעמען איבער הער נרענעץ".

איך האב אים אנגעקוקט מיט „מער" ווי מיט א שמייכל: „דו זעסט
דאך, אז איך בין מיטן אן ארבעט".

ער איז אויף מיר ארויפגעפאלן און זיך צעווינט. ער האט, מסתם, גע־
זען, אז ער האט צו טון מיט א משוגענעם . . . עפעס א פארענדערטן, א
משוגהדיקן אן אנדערן . . א פארפלאנטער צעדרייטן . .

יא, עס איז נעווען דעמלט א צייט, וען מ'האט געקאנט משוגע ווערן!

איך האב אים געזאגט, ממש מיטן טאנטס קול, דעם מאמר חז"ל: „אל
יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה" און אים פארגעלייענט „דער בעל־
שם און זיין פערדל". — איך גלויב, אז עס הייסט אזוי. עס איז דאס ערשטע
ליד פון מיין לעצטן־נעדרוקטן בוך אין בערלין, 1936—.

צימארנגס האט עס ווידער געקלאפט אן טיר אין ס'איז אריינגעקומען
א פיין געקלייד־טער הערר, נאך יונג, און זיך פארגעשטעלט: „חיים שיין!"

ער האט געהערט, אז איך האב א בוך אנגעשריבן, ער ווייל באצאלן
די דרוק־קאסטן.

איך ווייס נישט פון וואו ער וויסט עס, פון וואו ער האט באקומען מיין
אדרעס. מעגלעך פון הארטן, ווייל דער יונגער מענטש, דוקא אן „א יי־יודע",
מיט א גוטן יידיש אין מויל, האט געהערט צו דער זעלביקער בראנזש, וואס
דער שווער פון לידוויג הארט, וועלכער איז צוריקגעקומען ראטעוועז די
„פכים קטנים"...

לעצטע לידער

ס'רידערט זיך אינטער דער ערד, ס'ראזיפט זיך,
עפעס טוט זיך הארטן אריבן אין דער הייך
אין די געדערם מ'שפירט עס, אין הארץ אפילו,
אויפן קאפ מען שטעלט זיך מען קריכט אויפן בויך.

זעט, ס'באוועגן זיך די וואראל־הערלעך,
פילט, א מין זוסע וואראקטיג דורכן שפאלט;
מ'דרייט זיך, מ'ריינגלט זיך מען טומפט זיך,
איינער איבערן אנדערן קלעטערט פאלט.

א געוואגטער, א גרויסער וויי־חכם,
בעלאזט זיך אויפן וועג אראויף, אן א וואגן — —
מ'וואלט, מען קוקט זיך ממש די אויגן אויס!
בלויז איז שוין וועך צוריקגעקומען פון דאגות?

אמת, דערזען ער האט ביי אונז די זון,
אבער איידער אפט נאך אן אייהער וועגן—באלד,
אייידער נאך אויסגעשריגן ר'האט: א נאט!
צעטרעטן שוין געלעגן אויפן אספאלד.

* * *

שוואלב שוועבנדיק אויבן אי־בער קוימען,
וואס קלאנג זי אזוי אין אי־ר נעזאנג ?
באוויינט זי דאס דעם זון־אונטערגאנג,
צי חלום נעזען אין אירע טרוימען ?

העם פרילינג דא נישט געוואלט פארזוימען,
יעדע רגע, נעדאכט איר צו לאנג;
א פלי סאיז נעווען — פאלג־מיך־אנאנג !
אי־בער וויישע ימים, וויסטע תהומען.

אנגעפלויגן ווי זיך צו באשיצן :
וואס געלאפן, נאך וואס זיך נעיאגט,
וועז האב איך דא, וואס דארט נישט פארמאגט ?

דארט מורא נעזאט פאר שטארקע הינד,
אין דא פאר דער מוראדיקע קעלט — —
פארלירן כ׳וועל די אין יענע וועלט.

יעדן פרימארגן ס׳זעלבע פייגעלע
מיט זיין נעשטוויטשער לאוט זיך הערן;
איך דערקען עס אין זיין זיס קולעכל,
צו זינגען עס וויל נארנישט אויפהערן.

קיינער ענטפערט אים נישט, שטיל דער ארום,
עס לעשט זיך א שטערן נאך א שטערן — —
דער שוידער אין זיינע פליגעלעך ! נו,
זאל עס דערפאר צו זינגען אויפהערן?

אפשר נאר וואנדערט ביז יענע פייגל
מעבר־לים וועלן צוריקקערן,
גוטע גריסן בשורה־ברענגען אין אייך
מיי־ביי־קולות הויך זיך לאזן הערן ?

א, ביז דעמלט פון לוח הקדוש נאך
אסך בלעטלעך נעריסן מוז ווערן !
אין נאך זיסער פארגייט זיך ס׳פייגעלע
אין זינע טרעלן פאלן ווי טרערן.

• • •

אז דעם הימל זען נאך אזוי בלוי,
צי האב איך דען דאס נעקענט גלויבן,

אין אין פארקל דא זיצן אוך זען,
ווי טויבריק טאנצט קיגן די טויבן ?

זיצט נישט ווער הויך אויבן אקיגן,
אין שפיגלט אייך מיר מיט א שפיגל ?
זע דאך, מיין פנים בלענדיק זוניק,
אין מיין הארץ א קינד אין א וויגל.

יא, צוקאפנס מיר מאמעדיק ווער,
הער ווי עס הערט נישט אויף צו זינגען :
דאס וויסינקע ציגעלע עס לעבט,
זיין גלעקל אנדערש בלויז טוט קלינגען.

ניין, נישט האנדלען עס ווען פארן מער,
מיט דארע ראזשינקעס אין מאנדלען,
אין מילגרוים־ אין וויינטרויב־פרדסים,
א טאנצנדיקס ס׳וועט ארומוואנדערן.

• • •

ווי אלט דאס הארץ עס זאל נישט זיין —
א קנאספ אין פרילינג ס׳טוט אויפבראכען !
דאס צעבליען פון מאנדל־בוים,
מ׳אטעמט אינאנאך מיט לעצטן דעכן.

נישט נאר מיט אויער מען דערהערט,
צווישן נעצווייג דאס פיגל טרילן;
אוא בלויען הימל דערזען,
צי ברויך מען ערשט אנטון די ברילן ?

„שמש צדקה מרפה" — פרילינג
מען דערשפירט מיט שוואכסטן אבר;
מיט יעדן ערד־שטויב שוין אייך גוף,
דערפילן אפילו טיף אין קבר —

א ווייל נאך אייך א נארטן־באנק,
זען קינדער איבערן שטריק שפרינגען,
אין די ווערטער כ׳שרייב אן צו ליד,
פאר פיגעלע אייך בוים טוט זינגען — —

• • •

אין אז טויזנט יאר איך וועל לעבן,
וועל איך דען קאנען אנשרייבן דאס ליד,

וי זיך אייספיקט מיט זיין שנעבעלע,
פון דארניקסטן צוויג א פרישע בליט.

וואס ציט זיין שיינקייט העכער פון זון,
פֿין טיפעניש פינסטערסטע פון העם ערד ?
וועך וויסט די מאטערניש אין די פרייד,
ביז דאס וווּנדער פין אזא בליטל ווערט ?

הערט ווי דאס פייגעלע אויף שפּיץ־צווייג,
מיט וויפיל טרייסט די שוועכע מי באגליט;
דער ציטער אין יעמוידן געטריל,
מוז מינדסט בליטל, פישטיק צוויטל אויפגיט.

שטייט נישט העכער פון זון מענטשנס פרייד,
טיפער פֿינם תהים דער מענטשלעכער צער ?
וויפיל הערשאפֿט אין פערשאפֿן,
מ׳בליבט דער זעלבער אפגעריסענער טאר.

* * *

אז וואס אזוינס לעבן, וואס אזוינס טויט,
א זיך מזוג זיין נישט אריפצוהערן;
אן אויבּיקער גילגולים געדריי —
גלגל׳ם אין פאלנדיקע שטערן!

א זיך שפּיגלען אייגער אינם צוזייטן,
א זיך שאטענען אייגער אין אנדערן;
וי מיר וויסן נישט פון וו׳ו ביר קומען,
פינקט אזוי וואהין מיר וואנדערן.

וואס מיינט דען אזוינס א ליד אייב נישט,
אין אייביקע ליבשאפט זיך דערקלערן ?
אייב נישט א לעצטע ווידוי זאגן,
נישט צו זיין שוין מער אין אייפהערן.

וואס איז דען לעבן, וואס איז דען טויט ?
אן אייביק זיך רייניקן און לייטערן —
א זיך מטהר זיין אין שוויים אין טרערן,
דערנענטערן צום לעצטן דערוויטערן.

* * *

וי שיין ביזט געווען מאמע מיינע,
נאך איצט שטייסט די מיר פאר מיינע אויגן;

איך האב די שיינקייט פונם לעבן,
מיט די מילך פון זיין ברוסט אייגענעווינגן.

אייב כ׳האב העם בלויזען הימל דערזען,
געווען דיינע בלויע אויגן אפלען —
מיט יעדן געווּיקסל פון דער ערד,
וי האט מיין הארץ געטון טון אייפצאפלען.

וי ביים הענטל די האסט מיך געפירט,
אזוי די לעצטע טרעט מיך צופירן:
„גם כי אלך בגיא צל־מות" — —
קיין אין טריט כ׳וואלט נישט געוואלט פארלירן —

אויב מ׳קאן נישט דערלעבן העם טויט,
צו וואס ס׳גאנצע לעבן געטון טויגן ?
מאמע ערד וי שיין די ביזט אצינד,
קוקסט אייף מיר מיט טויזנט בלומען אויגן.

* * *

וועך דער טאטע נסתלק געווארן,
מיין הייליקער ברודער שוין נישט געלעבט;
פֿין העכסטן ארט אריבן אין גן־עדן,
זיין נשמה אים אקיגן געשוועבט.

בשעת לויה ארום אין די גאסן,
אלע געווּאלבער געשלאסן פארמאכט;
דער טאטע שערבעלעך אויף די אויגן,
דער תלמיד־חכם שטערן טיף־פארטראכט —

האט ער דאך די ששה־סדרי־משנה,
ממש בעל פה געקענט וואוּרט פאר וואוּרט;
טאקע פאר העמלט ער זאל זיי שעפטשען,
וועך פירן מ׳וועט אים צום גוטן ארט:

(ערגעץ וווּ אין די קבלה ספרים,
בפירוש אזוי דארט געשריבן וווערט).
אלץ קינד, ערשטן האלבן סדר „זרעים",
אים נאך פין אויסוויניק אויסגעהערט.

* * *

שכנים וועלן פין פענסטער ארויסקוקן,
אבער אין קיין אויג קיין טרער נישט זיין:

אידער אזא לעבן שוין א סך בעסער — —
דער הונט פון הויף א שאר שריט וועט נאכגיין.

אז א בחיר בעזונט קיין וויב אין קיין קינד
וויסאזי א טלית, טרערן, געווין ?
„תבריכים וועט קהל געבן" נישט דארפן,
אויפן באנק־ביכל א שאר פונט טאך שטיין.

ביים איהל, ביים פלויט, ווען איז דער אינטערעשיר ?
אין „ראביים" געפרעפל כ׳וועל מיך באגיין !
א קדיש וועט דאך נישט זיין ווער ס׳זאל דאגן —
אז קיין מנין וועט נישט סיי ווי נישט זיין !

אין נאך וואס נאך א מצבה אויפשטעלן ?
די זאלבע זון אין פארגיי בלויבן שטיין !
דער „פה נסמך", דער נאמען ? סיי ווי שוין באלד,
קיינער נישטא וואס א וואלט זאל פארשטיין.

• • •

א גלגל־חוזר קיילעך ערד,
מ׳וועלט פון איר געגנערט, פארצערט,
ביז זאפטיקע ערד אליין מ׳וועלט,
אזן תיכף ווידער אימגעקערט.

ניין, ס׳איז קיינמאל, קיינמאל נישט אויס,
קוים, קוים א קאפ אנדערש בלויז;
מ׳רוט אין איר ווי אין מאמעס שויס,
מ׳וואקסט א גרעזל, א זאג ארויס.

זעסט ווי פלינק, ווי שטראליק געשיקט,
קליין פיגעלע קערנדל פיקט —?
אנגעזעטיקט, פריידיק באגליקט,
זיין געזאנג ווי הארציק ענציקט.

אויב נישט גרויס סאיז דער אינטערעשיר,
פון מיין ביזגל פיגעלע־ליד —
ווי זיס ס׳פיקט, ווי ביים הארצן ס׳ציט !—
געלויבט לעבן אנג זיך געמיט.

• • •

פון בייזע חלום־קאשמארן,
די טייטע נישט אויפגעוועקט ווערן,

ס׳טוט זיך דער גלגל־האר־ץ,
ווייגן א רגע נישט אין־סהערן :

איילולו, מיין אדמל,
אדורכגעמאכט אלץ, אפגעקומען;
מאמע ערד טיף אין הארץ אצינד,
ט׳ליעט דיך קינד ארומגענומען.

גאנצן טאג מאמע ציקאפנס,
צעשטראלט ס׳ווינגלט האלט אין אינטערעסן,
אין שטערן־טיכל פארשליערט
תחינהדיק ביינאכט אין אין בעטן:

איילולו, מיין בן־אדמל,
אדורך בשלים שוין אלע שרעקן;
עס וועט קיין שלעכטער חלום דיך,
חלילה־וחס נישט מער אויפוועקן.

ש ע ר צ א

די אלטע היה כאטשע מיט איר אייביקן היסל,
אז זי האט זיך שוין נעבער געמיזט אין בעט אריינליגן — —
א גאנץ לעבן ׳געהיסט, ׳געניסט, ׳געאפעט, ׳געדעכטע,
געשטאנען אבער אויף די פיס, געשטעלט זיך דעם טויט אקיגן.

ליגט זי איצט, קאן לויפנדיקן אטעם נישט דערמאפן — —
שיקט זי נאך דער גבאיטע זי זאל מיט איר ווידוי זאגן;
אפגעקלאפט אין אפגעזאגט אין זע ס׳אטס ווונדער — זי לעבט !
די קאץ־מוזיק אין הארץ איז שטיל, דער באגינגט נעמט טאגן.

ס׳אט, וואס זאל זי איצט טון ? זי האט דאך שוין ווידוי געזאגט ?
צי מעג זי עסן ? אין לויפט מיט די שאלה צום דיין !
„יא", קנייטשט ער : „אויף אין צאן עסן טאר זי טאקע נישט מער,
נאר אויפקניפן ס׳קיפל אן אויף ביידע באק־צייגער קיינן".

דער ייד - הקדוש און זיין חבריא

נישט בלויז צום חזוה אליין דאס קימען,
פון זיין ווונדערליכער נהנה צו זיין —
מיט דער חבריא זיך באגעגענען,
כדאי גאנצע וואכן ס׳עולה־רגל גיין.

יא, דאס שלום־נעמען, דאס פראווען זיך,
זיין פייערדיקער, דורכנעמענדיקער בליק!
אבער אן חברישן טרעפן זיך,
מיט וואס אין די שטעטלעך געקומען צוריק?

צווישן זיך ערשט אלצדינג וואס אריפן הארץ,
אלע שווערע ענינים אינערגעשמועסט:
וואס דערגאנגען, וואס מחדש געווען,
וואס ביי איינעם טוט זיך, דער צווייטער געוואוסט.

אמת, אינה דומה שמיעה לראיה!
בלויז פארשטעלט זיך נישט דער מענטש צימאל פאר גאט?
נעמט מען א „לחיים" בחברותא
אין דער מינדסטער עלית־נשמה האט.

מ׳כאפט זיך אן אין א גארטל, אין א לאך,
אין ראד מ׳טאנצט אריין, מ׳האלט זיך ביי די הענט;
מען קלאמערט זיך פעסט אקסל צו אקסל,
די אויגן — פארגליווענט צום הימל געווענדט.

אזוינע פון דער ערד געטראגן מען ווערט,
אויף פלייצע, אין ארומע סטראנט א ייד א ייד;
אויסגיין ס׳קען איינער אויף צווייטנס הארץ,
איך, דו, ער, ווער? אז וואס איז דער אינטערעשיד?

א ייד איז א ייד, אז וואס היסט ווערן מיד?
אין פאלט מען שוין פארמאטערט פון די פיס,
געטראגן מ׳ווערט אלץ העכער אין העכער —
אלץ צוואס אין א געהויבענעם שמועס.

זיצן זיי ארום חצות, נאך האלבער נאכט,
די חבריא אין בית־מדרש אין ליבלין;
א ליכטל קאפטעטע, ציטערט אויפן טיש,
שטאנס אויף ווענט שאקלען זיך אהער־אהין —

אינער דעם צוויין וויל אינערשטיגן,
אט איז יענער שוין אריפן סופיט!
ווי בת־קולות פון הימל זיי ווערטער,
אין ווי ארבעס גאר פין אזאך דאס געשיט.

איינמאל פאר אלעמאל זיווילן וויסן:
וואס איז אזוינס, וואס מיינט אזעלכעס א ייד?
די שקליא־טריא, ס׳האמפערן זיך,
ממש א קיפערנער קעסל קאכט אין זידט.

עס פליען צעפלאשעטע די פיאות,
דוכאס שטעלן זיך צעשויבערטע בערד;
דאס געשרייי גייט עד לב־השמים,
אז א וואגרט קוים צו פארשטיין, קוים מהערט.

יא, כמעט ביי פעטש ממש עס האלט שוין,
איינער דעם צוויטן קורץ־כדג זיין;
אין ביים ארון־קודש דער לעלעווער,
עד לב־השמים עס גייט זיין געווין:

אויבן דער „תוכ" אין יחד־חדר,
צירופים מצרף צו זיין ציצט ער פארקלערט;
די וויטסטע וויסט פאר זיין בליק אין זעט נישט,
וואס פאר זינען פיס טוט זיך דא אויף דער ערד —

וואס הימלישער, וואס העכער פר הייבט זיך,
אלץ ניין איילן טיפער מיר בלייבן אליין;
ער אין עולמות אלץ עליונדיקער,
בלויז מיר, חלילה, וואו ווילן מיר הערגיין?

פון זיין געווין ס׳ליכטל קאפטשעט, טריפט, שמעלצט,
טרער נאך טרער גלויאיק־הייס דערפון רינט אין ריגט;
אט ס׳ווערט אינגאנצן שוין אייסגעלאשן,
טאפענדיקע פינסטערניס ארום אין בלינד.

מיט וואס צוריקקומען אין די שטעטלעך,
מיט „אותות ומופתים באדמת בני חם"?
מיט א גמטריא פאר א שנת קץ?
כליפעט בציבור ציענדיקער „בים מאם" — — — —

כאפט זיך אויף דער פשיסכער אין עס ווערט שטיל,
אז ציילן קאן מען יעדעס ווארט, וואס ער רעדט,
ממש א קיילעכדיק גיין־מאלד הענדל,
אין במתיקות גיט ער זיך די באדרד א גלעט.

וי דער מארגנשטערן זייגער צעשטראלט !
במתיקות קומט יעדעס וואכט פון מיטל ארויס,
שטיל וי אין אן אויגער דער אלרום־טיש,
דאס ליכטל הערט אויף צו צאנקען — ס׳הערט אויך אויס.

זיי וואלטן שמונה־עשרה געשטאנען,
שטייגן די שאטנס שטיל אויף די גרויע וועגט;
ס׳ציילט דער פשיסכער יעדעס וואכט — א נאדל
פאלן צו דער ערד, וואלט מען הערן געקענט :

„וי הייסט דאס קלענסטע אות אין אלף־בית ?
הייסט עס נישט א ידעלע, א יוד — א יוד!
וי פישטעדיק עס זאל נישט זיין, וי קליין,
עס איז נישט קיין חילוק, קיין שום אינטערעשיד.

„וויפל מען זאל הערפון נישט אפהאקן,
אשמניידן — קיום עס בלייבט הערפון נאר אין גליד,
א פינטל־שבפינטל — א שפיצל,
אן אות אין דער תורה, א כשרער יוד !

„פונקט אזוי מיט אונז, מיטן בר־ישראל.
אז עס בלייבט אין הארץ נאר דאס פינטעלע יוד,
וי קליין ס׳זאל נישט זיין, וי פישטעדיק,
א פונקעלע בלויז, פלאקערט עס, פלאמט אין בריט.

„כל־זמן סאיז נאר דא א פונק, א פינקל,
ציט מען ביים בלאז־זאק שטריק אין דאס אייזן גליט,
אין צווישן דער קאוואדלע און דאמער,
דער קאוואל מיט לעצטע כוחות שמידט אין שמידט.

„הייליקער טאטע, פאטער אין הימל,
כוחות אויסצוהאלטן, נישט צו ווערן מיד.
טאטע הייליקער, פאטער אין הימל,
דאס איז אלץ, וואס עס מוז האבן א יוד".

דער טאנץ דעמלט ארום דעם מעלצמער,
דאס געזאנג : „א יוד, א יוד, א יוד,
הייליקער טאטע, פאטער אין הימל
באשיץ דאך אונז, באשירעם אונז און באהיט".

זייט דעמלט האט דער פשיסכער געהייסן
„דער יוד־הקדוש", דער געהיליקטער יוד,
ווייל פארן פשוטטן, פארן שוואכסטן,
אים שטארק צו מאכן, וי האט ער זיך געמיט !

* * *

כעלות מ׳איז זיך נישט צעמאנגען מער,
איטלעכער אליין אין זיין שטעטל אריין —
מיט געזאנגען הגם פשיסכער באגלייט
אין פארהילכט די וועגן מיט חדווה־געווין.

*

צווי יידן — אות־יותדיק — האלטן צוזאם,
וועדט ג אטם נאמען נתעלה — הייליק אין גאנץ !
ערשט אז אלע יידן אינס אין צוזאם —
אן פנם יעדער גאנג — געזאנג אין דבקות־טאנץ.

יעדער חשד, יעדע מין פניה הערט אויף,
צעבראכן האלץ — אן עזולה־תמימה פאר ג אט —
אן געמאכטע צירופים, אף פרטים,
וועדט נתגלה דעמלט דער סוד שבסוד —

שווער געווען דאס שיידן זיך פון לובלין,
אבער ס׳זיך מקרב זיין מיט פשיסכער פרייד !
ווער לייפט דען אוק ? מען גייט דאך צוזאם,
א יוד פאר א יוד זיך מקריב צו זיין גרייט.

„כל ימי חייך להביא לימות המשיח"

ר׳ דוידל לעלעווערס זון, ר משהלע,
ווען בא־ביימים, געקומען אין די יארן,
איבערגעלאזט ער דאס דעם עולם אין גלות,
נפטר ווערן נאך ארץ־ישראל געפארן.

נישט געוואלט ליידן. במחילה, גלגול מחילות,
במנוחה נכונה בשלום זיך ליגן,
וי נישט מבולבל מען וועדט פון וועגעם־געקרעך — —
דא איבערגעלאזט זיין „אשת־חיל" ניגון.

וואס דעמלט אין לעלעווער הויף זיך אפגעטון !
אויף די רעדער חסידים זיך געטון אנהענגען — —

פֿארטראכט דער ראזאמסקער געשטאנען אין דער זיטז:
„אין מיט דעם ווייל מען, נעבעך, משיחט ברענגען?"

ר' משהלע, האלב בלינד שוין, האט זיך אויסגעדרייט:
„דו, שלמהלע, וואו ביסטו אהינגעקומען?"
אין די רבציון בייו אויסגעשריגן: „פֿאר, פֿאר,
ר'האט שוין דיר דעם עולם סאי־ווי צוגענומען!"

איז בריוט א „וואהץ" פֿאר אים, עמאכט געוואהרן,
אין גאנצער הויף פֿול געוואהרן מיט בעזאנגען —
צו דער קאלעש זעקס אין דער בריוט איינגעשפאנט,
ר' שלמה געהויבענעם קאפ צוגענאנגען:

„מילא, אז דער רבי, זאל לעבן, פֿארט אוועק,
מוז דאך דער בעלפֿער אינהרענעמען דאס חדר".
אין דאס איז געווען, דערציילט מען, דעם ראזאמסקערס
ערשטע „תורה" פֿסח אוף דער נאכט בים סדר:

„כל ימי חייך להביא לימות המשיח—
דיין מאנץ לעבן זאל זיין צו ברענגען משיחן!
וקבציו יחד, צום גלות קיין סוף נעמען
ביזנאל ניישט אויפהערן די מענטשלעכע איכן.

„טאטע־פֿאטער אין הימל, אין אין אינציקער,
אז ווען וועט דאס שוין קענען מקוים ווערן?!
א ייד, א ייד, א ייד — כי לכך נצרת"— — —
כוס־אליהו פֿול געוואהרן מיט טרערן:

מאיר באגראנסקי

צום יארטאג פון דעם אויפשטאנד אין ווארשעווער געטא

די באיואפנטע אויפשטאנדן פון די יידן אין די געטאס און קאנצענטראציע לאגערן זיינען געווען אינגארטיקע דערשיינונגען וואס קיין גליכן צו זיי קען מען נישט געפינען אין דער גאנצער עפֿישיכטע פֿון דער מענטשהייט. די אינגארטיקייט איז, ערשטנס, באשטאנען דערין וואס פון אלע פעלקער, וועלכע זיינען געווען אונטערדריקט דורכדי דייטשן, זיינען בלויז די יידן אויפגעשטאנען אין אפענע — פֿנים לפֿנים — קאמפֿ מיט דעם דייטשן מילימער; צווייטנס: אין די פֿילשטענדיק אומגלייכע כוחות פֿארהעלטענישן צווישן בויידע קעמפֿ־ענדיקע צדדים.

וועגן דער ערשטער אויפֿגאראטיקייט: מען דארף עדעסנקן אז הגם קיין אנדערע, אחוץ יידן און ציגיינער, זיינען אין קיין געטאס נישט געווען פֿאר־שפֿארט — האבן אבער די דייטשן, אין אלע לענדער אונטער זייער אקופּאציע, זיך אויפגעפירט מיט דער מיראדיקסטער אכזריות לגבי דער ארטיקער בא־פֿעלקערונג. אבער אין קיין שום לאגד האט קיין אין פֿאלק קיין אפענעם קאמפֿ מיט זיי נישט אויפגענומען (מיטן אויסנאם פון אין ווארשע וווּ די פֿאלקן האבן, אן ערך 15 חדשים שפּעטער, געמאכט אן אויפֿשטאנד וועלכער האט געדויערט, בערך, אזוי ווי אין ווערשעווער געטא).

אין די קאנצענטראציע לאגערן האבן די דייטשן אויסגעמארדעט אחוץ די יידן אויך 6 מיליאן נישט־יידן פון אלע לענדער אונטער זייער אקופּאציע — צווישן זיי פֿיל טויזענטער רוסישע קריגסגעפֿאנגענע — אין וויידערמאל קיינער פון זיי האט קיין אויפשטאנד אין די קאנצענטראציע לאגערן נישט גע־מאכט; בלויז יידן זיינען אויפגעשטאנען אין אפענעם קאמפֿ קעגן די דייטשן אין די קאנצענטראציע לאגערן.

די צוויי אויגגארטיקייט: מען קען דאך קיין שום פֿארגליך צווישן די כוחות נישט מאכן, די דייטשן זיינען געווען, אומעטום, די ארמיי, וועלכע איז באשטאנען פון טויזנטער גוט גענאציעט, גוט דערגרעטע אין פֿיזיש גע־זונטע סאלדאטן, אויסגעשטאט מיט די מאדערנסטע כלי מלחמה, וועלכע זיי האבן טאקע באנוצט אין דער פֿילער מאס; דאקעגן, די יידישע קאמף גרופּן זיינען באשטאנען פון א פֿאר צענטליק אין אין בעסטן פֿאל א פֿאר הונדערט אויסגעהונגערטע, אויסגעדאטע, אפּטמאל קראנקע, זעלטן וועז געשולטע אין באואפנטע זעלטן וועפֿרמיט א פיסטאלעט, אדער עטלעכע האנט גרע־נאטן אין מיט באמבעס, וועלכע זיי האבן אליין אויסגעארבעט אין עזהיימע „שאבריקן" אין געטא. צו מאכן אן אויפשטאנד מיז מען דאך האבן געווער אין וווּ האבן די געטא־אויפשטענדלער געקענט באקומען געווער? אפּגעשלאסן אין געטאס האט מען זיך געמוזט שהריסגבענען איף דער אריישער זייט, אויפשטעלענדיק דאס לעבן אין דארט. ביי שפּעקולאנטן, איינקויפן געווער, פֿאר וועלכן מען האט געמוזט צאלן פיל מאל העכערע פרייזן זיי נארמאל. אין פון וווּ האבן די אויפשטענדלער געהאט געלט דערוויף? אויב מען האט נאך געהאט דאס „גליק" צו האבן ארבעט אין געטא האט מען מען דאך פארדינט הינגער ליינען. אין פון אט די הינגער ליינען האט מען זיך אליין באשטייערט אויף איינצוקויפן זיך געווער. אין וויפל מאל האט געטראפן אז מען האט ביי זיי דאס גלט פשוט אויסגענארט אין קיין געווער דערפֿאר זיי נישט געגעבן?! אין האט מען שוין יא איינגעקויפט — מיט וואס פֿארא סכנות נפשות האט מען עס ערשט אריינגעשמוגלט אין געטא אריין. אין אויב אזוי איז געווען די לאגע אין די געטאס — ערשט וויפיל ערגער איז עס געווען אין די קאנצענטראציע לאגערן. און דא רעדט זיך נישט וועגן איין־אויף־שטאנד נאר וועגן פֿיל, וויפֿר פֿיל אויפשטאנדן. אין הגם באנד יידן־1 פון דער יידישער ענציקלאפּעדיע ווערט אנגענעבן געמען פון 32 ערטער — געטאס אין קאנצענטראציע לאגערן — אין וועלכע יידן האבן אדורכגעפֿירט אויפ־

שטאנדן, אבער וועגן דידאזיקע ערטער וועיסט מען בלויז הערשאר ווייל עס זיינען לעבן געבליבן עדי־ראיה, וועלכע האבן געקענט דערציילן דערוועגן. עס איז לגמרי נישט אויסגעשלאסן אז עס זיינען פארגעקומען אסאך מער אייפשטאנדן — נאר מען וועיסט נישט וועגן זיי ווייל אלע וועלכע האבן אנטייל־גענומען אין זיי זיינען אומגעקומען.

די גבורה און קדושה צו וועלכע אלע דידאזיקע אייפשטענדלער האבן זיך הערהויבן קען קיינער פון אונז, וועלכער איז דארט נישט געווען, נישט באגרעמען.

לויט זיין פארנעם איז דער אייפשטאנד אין ווארשעווער געטא געווען הער גרעסטער — אין הערשאר איז דער טאג פון זיין אויסבריך — דער 19 אפריל — געווארן די סימבאלישע יאר־צייט יעדן מיר פייערן דעם אנדענק פון אלע אייפשטאנדן, אויפלעגטאס אין קאנצענטראציע לאגערן. דער דאזיקער טאג איז אריין די סימבאליש יארצייט אין וועלכן מיר פייערן דעם אנדענק פון אלע וועמען די דייטשן האבן אומגעברענט מיט אלע מיתת משונות, וועמענס דירעקטע אבלים מירזיינען, קיין קברים נאך די זיינען נישט פארהן; קומען מיר אהער צו די זעקס אנגעצונדענע ליכט, וועלכע סימבאליזירן פאר אונז זייערע זעקס מיליאן אויסגעלאשענע לעבענס און ביי דעם, אז אייזענארטיקן „קבר אבות" גיסן מיר אויס אונזערע הערצער אויף דעם חורבן וואס עס האט אונז עטראפן וויי א שאלק און אויף דעם חורבן וואס עס האט עטראפן יעדער איינעם פון אונז פערזונלעך; אויף אונזערע הערצער וואס זיינען צעבראכן געווארן אין קענען זיך נישט פארהיילן, אויף אונזערע לעבענס וואס זיינען צעשטערט געווארן און קענען זיך שוין קיינמאל נישט גלייכ־שטעלן.

דא, ביי די זעקס אנגעצונדענע ליכט, גיבן מיר אם כבוד די אייפשטענ־לער פון ווארשעווער געטא אין פון אלע אנדערע גיטאס; מיר גיבן אם כבוד די אייפשטענדלער פון קאנצענטראציע לאגער אין טרעבלינקע אין פון אלע אנדערע קאנצענטראציע לאגערן; מיר גיבן אם כבוד דעם קדוש ארטער זיגל־בים, וואס באטראכטנדיק זיך ווי איינער פון די גיטא אייפשטענדלער האט ער הא, אין לאנדאן, זיך אליין געברענגט א קרבן אויף זיין איגענער עקדה; מיר גיבן אם כבוד אינזערע טאטעס און אינזערע מאמעס, אינזערע שוועס־טער אין אינזערע ברידער, אינזערע פרויען, אינזערע מענער און אינזערע קינדער, אלע אינזערע משפחה מ'ענטשן, אלע אינזערע פריינט אין אלע אינ־זערע שכנים, אלע זעקס מיליאן קדושים וטהורים פרויען, מענער, אלטע לייט אין קינדער — א גאנצער מיליאן קינדער . . . א גאנצער מיליאן קינ־דער . . . וועלכע זיינען דורך די נאצים אימגעבראכט געווארן מיט די אומ־גלויבלעכסטע מיתות משונות.

מיר גיבן אויך אם כבוד די ציגיינער וועלכע זיינען דורך די נאצים אימגעבראכט געווארן אויף העם זעלבן אופן ווי די יידן און פונקט אזוי אומ־שילדיק.

אבער, ווי גרויס עס זאל נישט זיין אונזער וויטשק צוליב העם חורבן,

ווען מיר וואלטן זיך דא פארנומען בלויז מיט טרויערן וואלטן מיר אינזער תיב לגבי די וועמענס אפדענק מיר פייערן דא נישט דערפילט. אינזער אויפגאבע איז נישט בלויז אליין צו געדענקען זיי — נאר צו זען זאז אריך אונזערע יונגערע דורות זאלן וויסן פון דעם, אז פינסטערן קאפיטל אין דער נעשיכטע פון דער מענטשהייט; און אריך די נייע דורות פון אלע אנדערע פעלקער וויסן דערוועגן. עס איז אפר קיינער נישטא קיין אנטלויפן פון אם דעם בלעטל נעשיכטע. אויב נישיק, מיז מען עס אריינמאכן אין די קעפ פון די מענטשן כדי זיי זאלן זען צו וואס אומגעזוימטע וואנזיניקיט קען הערפירן. זיי מוזן קענען ארויסציען דערפון דעמסיר השכל אז די וועלט איז נעניג גרויס פאר יעדן און אז יעדער מענטש האט די פולע רעכט צו לעבן אין איר לויט זיין אייגענעם שטייגער און אין אזעלכע עטנישע גרופן וויי ער וויל.

עסאיז שוין אן ערך צוויי מיט א האלבן טויזנט יאר זינט דער נביא ישעיה האט געחלומט זיין גרויסן חלום. און וען אפיל עס זאל נעמען נאכ־אמאל אזוי לאנג — וועט פארט קומען דער טאג וען זיין חלום וועט מקוים ווערן. וויייל ישעיה האט נישט געחלומט קיין פאנטאזיע — עה האט פארויס־געזען א סדר וואס מיז פארווירקלעכט ווערן, אויב די מענטשהייט זאל זיך נישט פארנכטן אליין.

וועז מיר שטייגן ביי די זעקס אנגעצונדענע ליכט געפינען מיר א טרייסט אין דעם גליבן אז סוף כל סוף וועט קומען די צייט פון „ליבע אין פון שלום". אין דאמאלט וועלן מיר, ביי די זעקס אנגעצונדענע ליכט, קענען אנזאגן אינ־זערע גבורים, קדושים, וטהרים די בשורה אז די וועלט פון אכזריות אין אפרשוונדן אין אז אין א וועלט פון געגנזייטיקער טאלעראנץ האלטן מיר אן אינגער דורות אלטע אידעטטשע אין קולטור.

אסתר פרליכמאן

דריי יאר ווארשעווער געטא

היטלערס קימען צו דער מאכט אין 1933, האט פאראיזאכט דעם גרעסטן חירבן אויפן אידישן פאלק. אבער די עגישיכטע וועט נישט ווארפן די גאנצע שולד אויף דעם מאדיסט דעם מאס מערדער היטלער מיט זיין חבריא. אייך אויף די אנדערע גרויסע מלוכות, וואס האבן דאס צעקאטש פארמיידן. עס וועלן נאך אנטפלעקט ווערן אין גאנג פון צייט נעניג סודות, וואס האבן דער־פירט צו דער וועלט קאאסטראפע אין וועלכער עס זיינען אומגעקומען 6 מיליאן יידן. די קומענדיקע דורות וועלן שטויגן, וויי דאס האס א ציוויי־ליזירטע וועלט ציגעלאזט. 31 יאר זיינען שוין אריבער, אין יעדער יאר וועדט פאר אינז מער אין מער גרויס די רעטענגיש פון וואריטעווער געטא אייפ־שטאנד, וויייל ווי אין דאס מעגליך געווען אז אין אזא צייט וועז דאטעטש גוהנים אין נעווען זעגא, אין פארגלייך מיט דעם פייער וואס האס זיך צו־פלאקערט אביבר אייראפע, זאלן עטליכע הונדערט יידן שטעלן א ווידער־שטאנד דער דייטשער טויט מאשין.

אין פארלויף פון די 31 יאָרן וואס מיר דערמאָנען אין געבן אָם כבוד די גבירים פון וואַרשעווער געטא. און אין אלע אנדערע געטאָס אין אמעריקע. מיין אַנאַליזירן מיר דעם גרויסן חורבן, וואס די מענטשן חיה, האָט געבראכט אויף די יידן אין איראָפּע באָמבענן מיר שטענדיק אין מיר רופן ניט צו פארגעסן! ווייל פארגעסן וואלט געמיינט פארגעבן. אין פארזיכן די גיפטאר אויף דער מענלישקייט אז די חיה אין מענטשן געשטאלט זאל ווידער ועלן אויפטרעטן אין קאָס.

אבער לייזער קענען פארגעסן נאר די וואס ווילן ניט געדיינקען אזעלכע וואס האבן ניט געליטן, אין ניט געזען דעם חורבן פון דער מאהענט, אין זיי לייענען ניט די חורבן לישטראטור. איס מורא אז עס קען זיי מאכן טרויעריק, דער פאל איז אביבר ניט, ביי די וואס האבן פארלארן אנבנצ פאמיליעס, פארלארן זייערע הימעל, אין געבליבן אליין מיטן אייביקן טרויער, אין ביינק שאפט.

נעמט מען דעם 19טן אפריל, אין מ'לייענט די ביכער, פון דער גרויסער חורבן לישטראטור, פון די שרייבער וואס האבן אליין עזעזן ווי א פאלק איז פארוואנדלט געווארן אין זיילדיק חיות, אין האט זיך געבאדן אין יידיש בליט, נעמט מען דעם בוך פון חיים ליבערמאן, פון ק. שכטעטיק, פון אנא לאנגפוס, עלי ווייזל, דאקטאר צווארשעצקי אין נאך, אין נאך אנדערע, שטעין ווינשטאל, אין זיין בוך דיר מערדער זייבן צווישן אונז? ער וויזט אונז ביל דער וואס די מערדער האבן לאבנדיק אליין־קאטאראקטרט, קען מען דאס אפר גענן, און נאך מער־יעדער יאר פילן מיר אין באטעמען דאס מער, אין מער, אייזשוויץ, מיידאנעק, בעלזשיץ.

וואַרשעווער געטא! ווילנער פאטאר! באבי יאר!

צינדן מיר אן זעקס ליכט אין הייליקן אנדענק פון די העלדישע קעמפער, אין אינזערע ליפן שפּשטיען פאמעלעך, מיט געבויגענע קעפ.

יזכור.

סעם גאלדבערג

א ציטאט פון הערמאן יאבלאקאוו׳ס בוך

הערמאן יאבלאקאוו, פרעזידענט פון יידישן אקטיאראָ־פאריין אין ניו־יארק, האט פארעפנטלעכט זיין ביאגראפיע, „ארום דער וועלט מיט יידיש־טשאטער". אין צווייי טיילן.

אינם קאפיטל „גראדנע — מיין בליבט שטעטעלע" באשרייבט ער דעם מארש צום טויט פון די לעצטע טויזנט דארטיקע יידן.

עלף אזיגער אין דער פרי, א געזונט טאג, האט זיך־אנגעהויבן דאס גרויזאמע בילד, ווי שאף צו דער שחיטה האבן די נאצים אריינגעטריבן די לעצטע טויזנט גראדנער יידן אין דער גרויסער שול אריין. דער קאמענ־דאנט פון דער דייטשער שוץ־פאליצי איז נעריטן אויף א פערד פארויס אין

הינטער אים איז נאכגעפארן א לאסטאויטא אנגעפאקט מיט זקנים, חולאים אין קינדער.

די קריסטלעכע באפעלקערונג, וואס האט יארן און יארן געלעבט מיט יידן אין שכנות, איז נעזעסן ביי די פענסטער, אויף באלקאנען, אויף די העכער אן ביימער און זיך צוגעקוקט צו אט דעם מארש צום טויט פון די לעצטע יידן פון גראדנע, אפילו פויערים פון די דערפער זענען נעקומען צו פארן מיט זייערע וועגעלעך צו זעהן וואס דא קומט פאר, ווי מען צווינגט ממש די יידן צו זינגען מיט די לעצטע כוחות „חתן־כלה, מזל־טוב", „יידל מיזן פידל" און אנדערע יידישע לידער, וואס האבן אריינגערופן בעלעכטער און שפאס־אפלאדיסמענטן ביי אט די קריסטלעכע שכנים.

אין אזוי ארן האס לעצטע ביסל הארציקע יידן פון זיין באליבט שטעטעלע, גראדנע, אומגעקומען אויף קידוה־ששם.

אויפן גראדנער וואקזאל האט מען אריינגעהאנגען א גרויסע שילד: „גראדנע — יידן־ריין".

איצט לעבט זיך חבר יאבלאקאוו א בכבוד, שטיל לעבן מיט זיין ליבער פרוי אין לעבנס־באגלייטערין, בעלא מיילל די באריימטע פרימאדאנע, ג אט האט זי געבענשטשט מיט א שלאגטרעטן זוך, וועלכער האט זיך שוין באקאנט גע־מאכט אלס קאמפאזיטאר. דאס האט ער פארפאסט די מוזיק צו דער אויפ־פירונג פון „פארכישופטן ניגון".

אט איז די ציטאטע פונם קאפיטל „גראדנע — דאס פרייליכע שטעטעלע":

„מיר האבן געשפילט אין דער געבוירט פון פוילישן טעאטער, וואס איז געשטאנען אין א גארטן. אקיגאביבער איז געשטאנען א שיין, וויים היזל מיט א שאוול, אויף וועלכן סאיז עזעונן אויפגעשריבן דער נאמען פון דער גרויסער פוילישער שרייבערין פון פריינם פון יידן אין פוילן, עליזא אזשעש־שקאוא. דאס היזל האט מיט שטאלצע אויגן געקוקט אויפן גרויסן, שיינעם טעאטער, וואו מיר האבן געשפילט.

„גראדנע איז נעווען א שיין, ריין שטעטעלע מיט א וואונדערבארעם יידישער באפעלקערונג, וואס האט „געגעסן" טעאטער ווי ברויט און נאכ־געזונגען אלע יידישע טעאטער אין פאלקסליידער.

„היינט שטייט דאס וויסע היזל באשמירט מט יידש בלוט. עס שטייט פארשעמט אין מיט פארמאכטע אויגן אין בענקט נאך די יידן, וועלכע פלעגן יעדע וואך אנפילן דאס שיינע פוילישע טעאטער אין נאך א פארשטעלונג פלעגן זיי פארבייגין אין באוואונדערן דאס שיינע, וויסע היזל, וואו עליזא ארזשעשקאוא האט אמאל געלעבט . . . א שאד, א שאד! די נאצישע מער־דער האבן גארנישט רעספעקטירט, נאר ווי מיט א קאטע געשפּילט לעבנס ווי קארן.

„איך גלויב, אז די נאטור וועט נעמען נקמה אין באשטראפן די שול־דיקע ווייל נקמה איז אונזער פריינט". . .